

Mokslo Lietuva

MARILĖS DAINOSE PLAZDA KAZIUKO
MUGĖS ŠIRDIS

■ 8–9 p.

ISTORIJOS TYRINĖJIMUOSE
SVARBU TURĖTI SAVO
PATIES KELIĄ

■ 14–15 p.

1–3 p. Profesoriumi akademikumui Jurui Poželai

■ 4–5, 16 p. Kraštovaizdžio archeologija

■ 11 p. Pasaulinė mokslo diena

Nr. 20(442)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Iškiliam Lietuvos fizikui, kieto kūno plazmos ir puslaidininkų fizikos mokyklos Lietuvoje kūrėjui, mokslo, visuomenės ir politiniam veikėjui, Lietuvos mokslų akademijos tikrajam nariui prof. Jurui POŽELAI gruodžio 5 dieną sukaks 85-eri.

Sukaktuvinininkas yra daugelio premijų laureatas, Europos mokslų ir menų akademijos, Europos ir Rusijos akademijų narys. Parašė daugiau kaip 400 mokslinių straipsnių, 9 monografijas (kai kurias su bendraautoriais), yra apie 100 išradimų autorius. Parengė 48 mokslo daktarus, iš kurių 8 apgynė habilitacinius darbus. 2005 m. pelnė Lietuvos mokslo premiją, o 2008 m. už puslaidininkų fizikos vystymą kartu su Artūru Žukausku tapo Nacionalinės pažangos premijos laureatu.

Apie Achilo kulną, vis labiau matomą Profesoriui akademikumui Jurui Poželai 85-eri

Juro Poželos nuveiktus darbus ir nuopelnus mokslui vardyti galima labai ilgai, nes tai vienas žymiausių ir vienas geriausiai pasaulyje žinomų Lietuvos mokslininkų. Mums, šiuo atveju, labai svarbu, kad kalbame ne būtuojų laiku, ne vien apie įveiktą aukštumą, bet apie toliau besitęsiantį kopimą į mokslo kalną. J. Požela žvalus, kupinas jėgų ir naujų idėjų. Jam ne vis tiek, kas vyksta Lietuvos moksle, ką patvirtina ir ši publikacija.

Trys temos, kurios turi būti aptartos

Juras Požela. Siūlau aptarti tris temas. Pirmiausia, mokslą panagrinėti kaip vieną iš kūrybinės veiklos formų laisvosios rinkos sąlygomis. Pasiiaškinsime, kas yra ta laisvoji rinka ir kur veda mokslą. Taip pat aptarsime, kaip suprantame kūrybą. Veikiausiai mums pavyks suformuluoti antrosios temos išvadą, kad rinka, į kurią įsuktas mokslas, veda prie nacionalinių vertybių kaitos. Galimi dideli praradimai, todėl Lietuvos mokslą būtina nagrinėti ir vertinti kaip Europos kultūros dalį. Nagrinėdami šią antrąją temą stengsimės parodyti, kokios yra mūsų nacionalinio mokslo netektys. Ir trečioji tema – prie ko Lietuvos fizikos mokslą veda dabartinė mokslo reforma.

ML. *Apskritai fizikai gal mažiausiai turėtų aimanuoti, nes fizikams, biotechnologams, informatikos ir kompiuterijos specialistams Briuselis yra bene dosniausias.*

J. Požela. Pagal tarptautines Europos Sąjungos programas fizikos ir technologijų mokslams finansavimas gal nėra iš blogiausių, bet prie ko veda dabartinė mokslo reforma, kad ir fizikos

■ Nukelta | 2 p.

Valdovų rūmai – visuotinio pakilimo, vėliau dalies žmonių nusivylimo simbolis

Atstatytieji Vilniaus žemutinės pilies valdovų rūmai grąžina mus į XVII a.šios vietos vaizdą

Ilgametis Vilniaus pilių teritorijos, Katedros, Valdovų rūmų ir kitų reikšmingų istorijos ir kultūros paveldo objektų tyrinėtojas, architektas ir restauratorius dr. Napalys Kitkauskas yra ta asmenybė, į kurios žodį įsiklauso visi, kuriems rūpi sąžininga tiesa įvairiais mūsų kultūros paveldo klausimais, taip pat ir dėl daug kam užkliūvančių Valdovų rūmų. Žinoma, bet kurios tiesos baigtinė ir aukščiausia instancija yra tik visagalis Laikas, tačiau jo nuosprendžio ne visi galime sulaukti. N. Kitkauskas dar 1983 m. vienas pirmųjų iškėlė ir suformulavo Valdovų rūmų atkūrimo idėją, nuo 1987 m. dalyvavo rūmų teritorijoje pradėtuosiuose archeologiniuose ir architektūriniuose tyrimuose, kurie tęsiasi ligi šiol ir bus tęsiami tikriausiai dar ne vieną dešimtmetį.

Buvo tautos Atgimimo priešaušris, o Lietuvą iš sąstingio prikėlęs Sąjūdis Valdovų rūmų atkūrimą siejo su istorinei savimonei reikšmingo

simbolio sugrąžinimu, tautos istorinės atminties gaivinimu. Sklindant šioms idėjoms 1989 m. buvo išleista N. Kitkausko studija „Vilniaus pily: statyba ir architektūra“, už kurią 1990 m. autoriui paskirta Lietuvos Respublikos nacionalinė kultūros ir meno premija. 2009 m. pradžioje pasirodė nauja N. Kitkausko monografija „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmai“. Tai apibendrinamasis veikalas, kuriame pateiktas dviejų pastarųjų dešimtmečių, faktiškai jau nepriklausomoje Lietuvoje atliktas kompleksinių archeologijos, architektūros, ikonografijos, istorijos, meno istorijos ir kitų tyrimų rezultatas. Kiekvienas, kuriam rūpi tikroji, o ne iš piršto laužta tiesa apie rūmų atkūrimo darbus, šioje knygoje gali rasti daug autentiškų žinių ir gražaus peno apmąstymams. „Knyga, sverianti daugiau, negu Valdovų rūmai“, – ši citata iš skautų sveikinimo per knygos pristatymą 2009 m. sausį Lietuvos mokslų akademijos rūmuose.

Įdomiausia, kad rūmų atkūrimo opozicionieriai ir kritikai niekur nesiremia šioje monografijoje pateikta medžiaga ir išvadomis, kadangi jiems tai labai nepatogi knyga, griauanti jų pačių susikurtas arba iš kitų autorių nugvelbtas fantazijas. Valdovų rūmų šalininkų ir priešininkų ginčai, dažniausiai vykstantys tik žiniasklaidoje ir ypač narsiai internetinėje erdvėje, kur anoniminiai autoriai gali paistyti kas ką išmano, o neretai ir apie tai, ko visiškai neišmano, bet susikaupusį pyktį dėl šalyje vykstančių negerų dalykų linkę išlieti. Tiesa, tuose internetiniuose pasišpagavimuose pasitaiko ir labai informatyvių, vertingų komentarų, duodančių atkirtį paistalams. Ginčai virtualioje erdvėje geriausiai parodo, kiek daug nelaimingų žmonių mūsų visuomenėje, lengvai pasiduodančių bet kokiam skiedalui, demagogų pamėtėtam jaukui, kai rūpi ne žinojimas,

■ Nukelta | 6 p.

SUKAKTIS

Apie Achilo kulną, vis labiau matomą

Profesoriui akademikui Jurui Poželai 85-eri

■ Atkelta iš 1 p.

mokslo? Visa tai panagrinėsime, bet kiek vėliau, o pradėti norėčiau štai nuo ko. Dabar dažnai girdžiu teigiant, kad tokioms nedidelėms valstybėms kaip Lietuva nėra jokio reikalo plėtoti fundamentinius tyrimus, girdi, visus reikiamus rezultatus galima pasiimti iš mokslo žurnalų ir kitų šalių. Kur išvelgiu tokios nuostatos pavojingumą? Kiekvienam mąstančiam žmogui akivaizdu, kad be nacionalinių mažų šalių kultūrų labai nukentėtų visa Europos kultūra. Įsivaizduokime, kad visos mažesnės Europos Sąjungos valstybės įsiklausys į patarimą ir atsisakys fundamentinių tyrimų, girdi, tegu tais tyrimais užsiima didžiosios valstybės – Vokietija, Prancūzija, Didžioji Britanija ir JAV. Tos didžiosios šalys siurbtų talentingiausių mažų kraštų jaunimą, kuriam nebus jokios motyvacijos savo tolesnį likimą sieti su gimtuoju kraštu, nes ten negalės atsiskleisti, neturės perspektyvų. Todėl Lietuva, Latvija, Estija, Slovėnija ir kitos nedidelės valstybės taip pat turi dalyvauti bendros Europos kultūros, taip pat ir mokslo kultūros kūrime.

Mokslinė veikla – tai kūrybos forma

ML. Šiomet pradėjusiame veiklą Fizinių ir technologijos mokslų centre viena iš aštuonių mokslinės veiklos krypčių yra fundamentiniai tyrimai. Beje, kaip vertinate šio centro sukūrimą?

J. Požela. Iš buvusių trijų valstybinių institutų – Chemijos, Fizikos ir Puslaidininkų fizikos – suformuotas Fizinių ir technologijos mokslų centras. Tai geras sprendimas, nes il-

gainiui veikdami visiškai savarankiškai mokslo institutai išsivysta.

ML. Ar išsivysta dėl per didelės laisvės?

J. Požela. Iš tiesų taip ir yra. Jeigu institutas, niekam nepriklauso ir niekam neatsiskaito, kolektyvas pats renkasi savo vadovus, aišku, ne pačius stipriausius mokslininkus, bet pagal charakterį, sukalbamumą, tai tokia jo veikla anksčiau ar vėliau prie gero neatves. Galima sakyti, kad toks veiklos modelis nukreiptas prieš geriausius ir stipresnius mokslininkus, kurie visada sudaro mažumą. Daugumos „demokratija“ moksle – tai kai silpnesni pradeda valdyti stipresnius – mokslui nėra naudinga. Mokslo centrų modelis turėtų padėti šių blogybių išvengti.

ML. Norite pasakyti, kad mokslui reikia valstybės priespaudos? Kai valstybė pradeda reguliuoti ir reglamentuoti mokslinę veiklą ir patį mokslą, ar tai nėra grįžimas prie komandinio valdymo, iš kurio prieš 20 metų pavyko gan sėkmingai išsivaduoti? Ar neprarandama pati mokslinės veiklos prasmė? Juk mokslas užgimė kaip savaiminė gamtos dėsnų pažinimo forma, šioje veikloje išsiskyrė, formavosi asmenybės, sukaupusios svarbiausias vienos ar kitos pažinimo srities žinias. Iš šių autoritetų buvo pradėtos formuoti mokslo draugijos, vėliau mokslų akademijos. Sunku įsivaizduoti, kad Luji Pasterui (Louis Pasteur) kažkas būtų galėjęs nurodinėti, kaip ir kokius jis turįs atlikti eksperimentus, kad išrastų vakciną nuo juodligės ar pasiutligės. Tam tikroje kryptyje dirbantį mokslininką teisingai vertinti gali tik tos srities profesionalai. Noriu pasakyti, kad mokslininkas gali remtis savo žiniomis, patirtimi ir nuojauta (intuicija), taip pat ir šios srities, pavadin-

Profesorius akademikas Juras Požela „Mokslo Lietuvos“ redakcijoje interviu metu

kime, ekspertais, bet ne valdininkais, kaip gerai jie apie save begalvotų.

J. Požela. Prabilote apie tai, ką ir noriu panagrinėti kaip pirmąją mūsų pokalbio temą. Mokslinis darbas – tai kūrybinis darbas, kurio metu kuriamos arba įsisavinamos naujos žinios. Tačiau šiuo metu Lietuvos mokslas vertinamas pagal visai kitus kriterijus, pasakyčiau, kad suvedamas į laisvos

rinkos ideologijos reikalavimus. Ką ta laisvos rinkos ideologija reiškia? Kalbant tiesiai, nustatoma, kam turi tarnauti mokslininkas. Tai štai pagal laisvos rinkos ideologiją atrodytų, kad Lietuvos mokslininkai turi „kalti“ pinigų bankams, kurie ir yra laisvos rinkos reikšimosi baigtinis rezultatas. Bet mūsų laikų žmogus negali gyventi tik dėl pinigų, jam reikia dvasinio kvėpa-

vimo: žinių, kūrybos, kultūros, plataus akiračio, mokslo pasaulio pažinimo.

Iš ko pasaulis atpažįsta Lietuvą? Sakyčiau, iš kultūros ir mokslo žmonių veiklos rezultatų. Vargu ar kas galėtų užginčyti, kad turime išties puikių mokslininkų ir kultūros atstovų. Būtent pasaulio kūrybinės bendruomenės nariai juos atpažįsta ir vertina. Būtent šio kūrybinio darbo niekas negali ir neturi reguliuoti, išskyrus pačius kūrėjus.

Kai kūryba nukreipiama visai kitoms tikslams, verčiama tarnauti pinigų darymui – gauti, uždirbti, naują idėją ar kūrybos rezultatą prasukti kaip paklausių prekę – tai ir yra „laisvosios“ rinkos apynasris kūrėjui, tuo pačiu ir mokslininkui. Kai tik švietimas, mokslas ir kultūra pradeda tarnauti pinigams, prasideda nuopuolis. Deja, Lietuvoje šis procesas jau prasidėjo ir įgauna vis didesnę pagreitį. Griunama mokslo kaip kūrybinės veiklos koncepcija. Šiandien mokslas jau vertinamas ne už kūrybą, kadangi jis nelaikomas kūrybine veikla.

Juk pasaulyje mūsų mokslininkai atpažįstami pagal visai kitus kriterijus: ne pagal tai, kiek uždirba, ar už kiek parduoda savo idėją ar darbo rezultatą. Atpažįstami pagal savo kūrybiškumą, kuris ir yra mokslininko išskirtinumo rodiklis. Tuo vieni nuo kitų žmonės ir skiriasi, taip pat ir nuo kitų gyvosios gamtos padarų, kad yra apdovanoti kūrybiškumu. Visuomenės pažangą didina kūrybiškos veiklos rezultatai. Spaudoje daug kur skaitau: nereikia jokio mokslo, reikia tik pelną nešančios veiklos. Nesuprantama, kad pelną nešanti veikla šiandien neįmanoma be naujų mokslo pasiekimų. Labai žalingas požiūris, bet jis vis labiau plinta. Įtariu, kad tai daroma kryptingai, visuomenė nuteikiama prieš mokslą, o rezultatas – mažinamas finansavimas mokslui, jaunimas nepasitiki Lietuvos mokslu, universitetais, išvyksta į kitas šalis ir labai nedaug kas sugrįžta.

Iš mokslininko norima padaryti dedeklę

ML. Norite pasakyti, kad į mokslą pradedama žiūrėti kaip į tam tikrą verslo rūšį, į mokslininką – kaip dedeklę, iš kurios laukiama, kad dėtų aukso kiaušinius. Sukeičiami vaidmenys, mokslas vertinamas visai ne pagal mokslo, bet verslo kriterijus.

J. Požela. Taip ir yra, ir tai labai pavojinga tendencija. Aš ne prieš verslą ir nesmerkiu tų, kurie nori tarnauti verslui. Pavojus tas, kad nuvertinamas mokslas ir kūrybinis darbas, pradedant nuo švietimo sistemos, nuo vaikų. Moksleivių „krepšeliai“ ir net universitetų veikla nukreipta į tai, kad iš jauno žmogaus būtų išpurtytas noras dirbti kūrybiškai, siekis ką nors savo jėgomis sukurti. Sistema žmogų nuteikia į tai, kad jis siektų gauti daugiau pinigų, naudoti, nes kitaip, neva, tuščiai nugyvensi gyvenimą. Kadangi pradėti verslą užtenka ir bakalauro išsilavinimo, tai nebėra stimulo siekti aukštesnio ir gilesnio išsilavinimo.

ML. Ar tokios nerimą keliančios nuostatos būdingos tik mūsų šaliai šiame jos gyvavimo tarpsnyje, o gal tai visuotinio nuosmukio rezultatas?

J. Požela. Praėjusiais metais kalbėjomės ir „Mokslo Lietuvoje“ buvo

Fotoetiudas

Ar šios pušies šaknis, mėginančios kabintis į lakų pajūrio smėlį, neprimena Lietuvos mokslo situacijos?

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Profesorius Juras Požela (antras iš dešinės) su kitais fizikais ir įvairių sričių mokslininkais, pristatant naują „Fizikos terminų žodyno“ leidimą

išspausdinta publikacija apie JAV prezidento Barako Obamos mintis dėl būtinybės daug ką keisti JAV mokslo ir švietimo sistemoje. B. Obama pastebi būtinybę deideologizuoti šalies mokslą, nes daugybė mokslininkų paversi rinkos tarnautojais. Kitaip tariant, mokslas ideologizuojamas, persunkiamas laisvosios rinkos ideologija. Ne aš pirmas pastebėjau, bet JAV prezidentas taip tvirtina. Tą patį pastebime ir Lietuvos mokslo sistemoje.

Tarnauti rinkai – tai savotiška ideologija. Šia prasme B. Obama ir kviečia deideologizuoti mokslą. Tas ideologizavimas paveikė JAV švietimo sistemą, universitetų veiklą. Amerikiečiai pamatė, kad turtingiausia ir įtakingiausia pasaulio valstybė pradeda atsilikti, praranda turėtas pozicijas švietimo sistemos viduriniojoje grandyje, tai daro įtaką universitetinėms studijoms ir, apskritai, mokslui. Žinoma, turtinga Amerika šiuos praradimus kompensuoja kitais būdais: turėdama finansinių išteklių sugeba geriausius pasaulio protus sutelkti savo šalyje. Vis dėlto, 2009 m. pavasarį išsakyti JAV prezidento nuogąstavimai rodo, kad amerikiečiai bando susigriebti, taisyti padėtį, ko negalime pasakyti apie savo šalį. Mes drąsiai žengiamo tuo keliu, iš kurio bando sukti plačiau ir toliaregiškiau mąstantys amerikiečiai.

Mokslas ir verslas – ne antagonistai

ML. *Kokių priemonių imasi amerikiečiai, siekdami gerinti savo šalies švietimo ir mokslo reikalus?*

J. Požela. JAV trigubai padidintas finansavimas universitetams, švietimui ir mokslui. Šalyje skatinamas mokslinis darbas, nes ši veikla padeda kurti naujausias technologijas, kurios, beje, labai greitai keičiasi. Štai kodėl jau nuo mokyklos suolo mokinius bandoma orientuoti į pokyčius ir naujoves.

ML. *Principas kaip sporte, kur būsimosios „žvaigždės“ ugdomos nuo mažens.*

J. Požela. Kūrybos reikia pratinėti ir mokyti nuo mažens. Jeigu per pastaruosius kelerius metus mokslui skiriamą dalį nuo 2 proc. BVP amerikiečiai sugebėjo pakelti iki 3 proc., tai Lietuvoje veikta priešinga kryptimi – dar labiau sumažintos mokslui skiriamos lėšos: nuo 1 proc. BVP iki maždaug 0,5 proc.

ML. *Tvirtinama, kad valstybės biudžetas daugiau skirti mokslui nepajėgia, o štai Lietuvos pramonės ir verslo mokslui teikiamų užsakymų indėlis pernellyg menkas.*

J. Požela. Dažnai girdžiu priekaištų verslininkams ir pramonininkams, kad neskatina mokslo ir pan. Verslas apskritai nelabai gali ir niekada nems mokslo, nes pagal savo prigimtį jis suinteresuotas tik tuo mokslu, kurį gali panaudoti savo tikslams. Todėl Lietuvos mokslas turėtų būti finansuojamas tų šalių pramonės ir verslo, kur to mokslo rezultatai diejami, kuriems Lietuvos mokslo paslaugos reikalingos.

ML. *Kalbate apie atskiras mokslininkų grupes, kurios tokias tarptautinius užsakymus priima, bet ne apie visą Lietuvos mokslą? Tarptautinio verslo atstovai gali remti tik išskirtines mokslininkų grupes, bet ne visą Lietuvos mokslą.*

J. Požela. Taip ir yra, bet ką reiškia mūsų mokslininkui sudominti kitų šalių verslą? Laisvos rinkos sąlygomis veikia didžiulė konkurencija. Jei mokslininkas ką reikšmingo padaro, tai turi savo idėją ar „know how“ patentuoti, bandyti sudominti bet kurios šalies verslą. Žodžiu, turi laimėti milžinišką konkurencinę kovą.

ML. *Tai tas pat kaip Lietuvos futbolo rinkinei laimėti pasaulio čempionatą. Tačiau net ir laimėjus intelektualinę konkurenciją tarptautiniu mastu, mūsų mokslas neišvengia nuostolių: mokslininkų idėjos dažnai įgyvendinamos ne Lietuvos mokslo institucijų vardu, kartais ir ne mūsų mokslininkų vardu. Net ir patentai išduodami užsienio institucijų vardu. Globalizmo slibinas šitaip ryja savo aukas.*

J. Požela. Tai galimybė mūsų mokslui išlikti. Mėginama teigti, kad Lietuvoje nėra gero rinkoje parduodamo mokslo, kad nematyti iš jo naudos ir rezultatų. Tai labai patogi pozicija, nes jeigu „mokslo nėra“, tai galima jo ir nefinansuoti. Tokios pozicijos dirbtinumą galima paneigti paprastais pavyzdžiais. Lietuvos mokslas turi darbų, kuriuos gali panaudoti ir panaudoja užsienio verslininkai. Antai UAB „Fermentas“ ir visos „Fermento“ grupės įmonių savininke šiais metais tapo „Thermo Fisher Scientific“ bendrovė, turinti 35 tūkst. darbuotojų, o jos metinės pajamos – 10 mlrd. JAV dolerių. UAB „Sicor Biotech“ tapo tarptautinės generinių vaistų lyderės „Teva“ dalimi ir toliau gali kurti bei gaminti sudėtingus biotechnologinius vaistus. Vadinas, Lietuvos biotechnologijos bendrovių mokslininkų darbai domina sėkmingiausių verslų pasaulyje plėtojancias kompanijas.

Tiesa, negaliu pritari visiems UAB „Sicor Biotech“ generalinio direktoriaus prof. Vlado Algirdo Bumelio nuostatoms ir ypač, kai jis tvirtina, kad mokslininkui reikia ne straipsnius rašyti,

bet žurnalus skaityti, nes juose viskas parašyta, o straipsnių rašymas pernelyg brangiai atsieina. Gal iš dalies galima suprasti tokią „Sicor Biotech“ nuostatą, bet norėčiau paklausti: ar be fundamentinių darbų buvo įmanoma sukurti kad ir insuliną, dėl kurio ši bendrovė tapo žinoma pasaulyje? Pribręš būtinybė kurti ir kitus vaistus, štai tada be fundamentinių tyrinėjimų vaistų gamyboje neįvyks naujas proveržis.

Bet jeigu patys nerašysime straipsnių, tai ir kitų parašytų straipsnių negalėsime skaityti, paprasčiausiai nesuprasisime, kas vyksta vienoje ar kitoje mokslo kryptyje. Kol kas turime žmonių, kurie supranta, kas vyksta jų krypties moksle, bet dar reikia, kad būtų iniciatorių tas turimas žinias naudingai pritaikyti. Tuo labiau, kad Lietuvoje sąlygomis net ir ne pačią didžiausią inovaciją pritaikyti reikia daugybės lėšų ir įveikti nemažai kitų kartais net dirbtinių sunkumų.

Ar Lietuvos fizikai sukurs terahercinį generatorių?

ML. *Tad gal reikia sutikti su tais, kurie tvirtina, kad mums mokslas reikalingas ne tiek gamybai, kiek intelektualinio potencialo išlaikymui, kad galėtume ugdyti jaunąją kartą, jai universitetuose kompetentingai perteikti žinias?*

J. Požela. Tai būtinybė, bet mokslininkas turi dirbti ir gamybos verslui. Turiu mintyje pirmiausia fizinius ir technologijos mokslus. Noriu pakalbėti apie vieną man artimą ir labai praktišką dalyką – terahercinių dažnių diapazono elektromagnetines bangas. Jas galima taikyti labai plačiai, įvairiems diagnostikos poreikiams medicinoje, siekiant aptikti pavojingą ar narkotines medžiagas įvairiose aplinkose ir pan.

Dabar medicinai naudojami rentgeno spinduliai su didele fotonų energija, kurie kelia pavojų organizmo ląstelėms, todėl žmogaus organizmo švitinimas rentgeno spinduliais griežtai ribojamas. Švitindami rentgeno spinduliais rizikuojame žmogaus sveikata: nustatydami vėžines ar kitos ligos pažeistas ląsteles galime pažeisti ir sveikas. Terahercinių¹ spindulių fotonų energija yra bent milijonus kartų mažesnė už rentgeno spindulių, bet jie tokie pat skverbūs ir puikiausiai tinka gyvų organizmų diagnostikai. Beje, tas

¹ Priešdėlis *tera* žymi trilijoną (10¹²), naudojama SI sistemoje; terminas pasiskolintas iš graikų „teras“ (monstras).

terahercines bangas skleidžia kiekvienas gyvas organizmas, bet mums reikia sukurti būdą, kaip generuoti tokio dažnio ir intensyvumo bangas, kurios tarnautų konkreitiems poreikiams. Terahercinis spinduliavimas medikams į rankas įduotų kokybiškai naujos kartos diagnostikos galimybes, neturinčias žalojančio poveikio. Tai visiškai švarios diagnostikos galimybė.

ML. *Tai kodėl nenaudojama?*

J. Požela. Visa bėda, kad kol kas nėra sukurta patikimų būdų, kaip tas terahercinio diapazono bangas generuoti ir detektuoti. Jeigu Lietuvos mokslininkams pavyktų tokį generavimo ir signalo detektavimo būdą sukurti, turėtume pasaulinės reikšmės atradimą.

ML. *Kiek realu tokių užduotį įgyvendinti?*

J. Požela. Prieš metus pasiūliau programą, kaip per 3–4 metus tokią aparatūrą būtų galima sukurti. Jeigu tokią idėją pavyktų įgyvendinti, įrodytume principinę galimybę, tai į tokios aparatūros masinę gamybą reikėtų investuoti atitinkamai lėšų ir būtų galima įgyvendinti labai reikšmingą proveržį moksle ir versle. Tada jau atsirastų, kas investuotų, bet pirmiausia reikia realiai parodyti, kad tokią aparatūrą įmanoma sukurti, kad ji veikia. Bet kol kas neatsiranda, kas tą 3–4 metų programą finansuotų.

Kap sakiau, turėdami terahercinių bangų šaltinį galėtume daug laimėti biologiniuose, medicinos, aplinkos tyrimuose ir diagnostikoje, labai naudingai galima taikyti ir kariniams tikslams. Todėl pasiūliau plėtoti naują mokslo kryptį – terahercinių bangų generavimą, indeksavimą ir spektroskopiją. Visiškai naujas ir labai perspektyvus būdas, tiesa, ir rizikingas, kaip kad dažniausiai būna su originaliomis idėjomis.

ML. *Būdas perspektyvus, naujas, o dainelė sena – pinigų nėra?*

J. Požela. Iš tikro mūsų siekiui įgyvendinti neatsirado, nors reikėjo finansuoti penkių fizikų, dirbančių skirtingose laboratorijose darbą. Galėtume jiems mokėti dar papildomai už pusę etato, ir jie šalia savo atliekamo tiesioginio darbo galėtų imtis naujos krypties plėtojimo darbų. Norint sėkmingai idėją įgyvendinti, reikia naujo priėjimo, man atrodo, kad mano idėja perspektyvi ir iš principo nauja. Mums reiktų kokių 6 mln. litų, bet mūsų pasiūlytam projektui lėšų neat-siranda. Net priešingai, Puslaidininkų fizikos institutą įtraukus į Fizinių ir technologijos mokslų centro sudėtį, Švietimo ir mokslo ministerija reika-

lauja atsakyti keturių darbuotojų iš dešimties, kurie prie šios problemos galėtų dirbti.

ML. *Tai jau panašus į sąmokslą teoriją. Valdininkai sprendžia, kokias fizinių ir technologinių mokslų kryptis vystyti, kas Lietuvai naudingiausia?*

J. Požela. Projektas pakankamai rizikingas, nes siūlomas visiškai naujas fundamentalus principas, bet dideli dalykai be rizikos nepadaromi. Valdininkai projekto nepalaiko, nes Lietuvoje nėra pinigų. Mūsų pasirinkta programa atmesta. Man nesuprantama, kaip galima nefinansuoti perspektyvių mokslinių darbų.

ML. *Buvo laikai, kai ir „karštųjų“ elektronų idėja kai kam gal ribojosi su fantastikos riba, bet Juras Požela ėmėsi ir padarė, Vilniuje buvo įkurtas Puslaidininkų fizikos institutas, kuris tapo plačiai žinomas ir tarptautiniu mastu.*

J. Požela. Dabar vyksta įdomūs dalykai: pradėjusieji dirbti Fizinių ir technologinių mokslų centro Puslaidininkų institute reikalaujama atsisakyti trečdaliai fizikų etatų, tap jų ir vyriausiojo mokslo darbuotojo etatų. Visai galimas dalykas, kad ir aš į tą skaičių pateksiu. Keista, kad taupyti norima būtent idėjas generuojančių darbuotojų sąskaita.

ML. *Ko siekiama tokiais sprendimais?*

J. Požela. Man atrodo, tik viena: kad esamas kūrybinio mokslo paveldas išnyktų, o liktų tas mokslas, kuris nešėtų pinigą. Fundamentinio mokslo ir rizikingų projektų nenorima finansuoti. Sprendimus priims tikriausiai gan atsitiktiniai asmenys. Viskas daroma, kad nuo vadovavimo mokslui būtų mokslininkai ir būtų atskirti. Tas pats dabar vyksta ir universitetuose.

Mokslininkams visada trūksta pinigų, ypač jeigu jie nemiega, turi gerų idėjų. Todėl kiekvienas siekia antklodę traukti į savo pusę. Pastebiu labai nemalonų reiškinį: kai lėšų išgyvenimui stinga universitetų mokslininkams, pageidautina, kad su jais konkuruojantis mokslo institutų mokslas pamažu dingtų. Mat kai kas įsivaizduoja, kad tada likę pinigai atiteks universitetams. Beje, tas ir daroma. Kai trūksta pinigų, dingsta pačių aktyviai dirbančių mokslininkų solidarumas. Mokslininkams reikalingos ne reformos ir nesibaigiančios pertvarkos, bet galimybė dirbti mokslinį darbą. O pinigų dalybos – tai mokslininkų Achilo kulnas, pati silpniausia jų vieta.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Kraštovaizdžio archeologija.

Kas tai yra ir kokias galimybes teikia tyrinėtojams

Pradžia Nr. 18

Tęsiame pašnekesį su archeologais Valdemaru ŠIMĖNU ir Gintautu VĖLIUMI, kurie su trijų šalies mokslo institucijų dešimčia archeologų nuo 2008 m. vykdo projektą „Kultūrinio kraštovaizdžio raida archeologijos ir gamtos mokslų duomenimis ARCHEOKRAŠTOVAIZDIS. Projektui vadovauja humanitarinių mokslų daktaras V. Šimėnas, Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus vedėjas. Humanitarinių mokslų daktaras G. Vėlius yra Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direktijos Mokslinių tyrimų skyriaus vedėjas. Projektą finansavo Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas (dabar Lietuvos mokslo tarybos Mokslo fondas) pagal prioritetinę kryptį „Tautinio identiteto išsaugojimas globalizacijos sąlygomis“. Kalbėdami apie mūsų šalyje ganėtinai naują tyrinėjimų kryptį, aiškinamės, kokias naujas technologijas savo darbe naudoja archeologai ir kokias galimybes visa tai teikia mokslui.

Neišradinėjant iš naujo dviračio

Mokslo Lietuva. Kartu su vokiečiais Kernavėje atlikote georadarinius arba geoprospekcijos matavimus, fiksavote magnetines anomalijas žemėje. Archeologinių sluoksnių neardančiais metodais pavyko gauti skaitmeninės informacijos apie žemėje glūdinčius radinius, pririštus prie geografinės koordinatų sistemos. Ar nebus taip, kad visai netolimoje ateityje archeologija virs pernelyg technine disciplina, mažai ką bendro turinčia su humanitariniais mokslais. Archeologijos mūzai, jeigu tokia yra, bus labai liūdna technologizuotoje tyrimų aplinkoje, neliks vietos vaizduotei, polėkiui.

Valdemaras Šimėnas. Norint taisyti naujausias technologijas, reikia turėti tam tikrų sąlygų, mažai ūkiškai

Dvarininkų palikuonys atsodina parko medžius Šereitlaukyje

paveiktą teritoriją. Kernavės kultūrinis rezervatas tokias sąlygas kaip tik atitinka, todėl ir pritaikėme naujausius tyrinėjimų metodus. Kodėl pasikvietėme vokiečių archeologus? Kartu su Rusijos mokslų akademijos Archeo-

logijos instituto archeologais, vokiečiai Karaliaučiaus krašte tyrinėjo buvusią Kaupo-Viskiaučių skandinavišką gyvenvietę. Tai vietovė pietinėje Kuršių marių pakrantėje, netoli dabartinio Zelenogradsko (seniau lietuviškai – Kran-

tas, vokiškai *Cranz*). Žurnale „Lietuvos archeologija“ apie tuos tyrinėjimus išspausdinti keli straipsniai. Mačiau kaip prie bendro Baltijos projekto dirba vokiečių ir rusų archeologai, kokio didelė nauda ir plačios galimybės atsiveria, kai galima taikyti šiuolaikinius tyrimų metodus. Man nekyla jokių abejonių, kad ir mums reikia pasitelkti vokiečių turimas naujausias archeologinių tyrimų galimybes.

ML. Lietuvoje tokių galimybių niekas neturi?

V. Šimėnas. Panašią įrangą naudoja ir Klaipėdos archeologai, tiesa, gal ne tokią modernią. Archeologas Albinas Kuncevičius panašią įrangą naudojo Senųjų Trakų piliavietėje, taip pat ir Dubingių piliavietėje, kur buvo aptikti kunigaikščių Radvilų palaikai.

Vokiečių specialistai dirba ne tik savo šalyje, bet ir Danijoje, Slovakijoje, Karaliaučiaus krašte ir Rusijos gilumoje – Riazanėje, taip pat vykdo tarptautinius projektus Egipte, Irane, Irake. Jūros keltu atvykti iš Mukrano į Klaipėdą vokiečiams užtrunka vos vieną dieną ir tai atpigina jų paslaugas.

ML. Ar toks vokiečių archeologų blaškymasis po pasaulį neveda į paviršutiniškumą? Šiandien Afrikoje, rytoj Azijoje, poryt mūsų Kernavėje. Jiems tai jau verslas?

V. Šimėnas. Dabar jau verslas, bet taip eksploatuojama labai brangi įranga greičiau atsiperka. Mums Lietuvoje tyrinėjant projekto dvylika archeologinių mikroregionų, vargu ar kada atsipirktų. Vokiečiai įvairiuose pasaulio kraštu-

se tyrinėja labai skirtingus objektus, užtat gali atlikti svarbų palyginamąjį darbą – skirtingų regionų kultūros paveldo, taip pat ir magnetinių anomalijų. Vokiečių tyrinėtojai gali išsikelti ir imtis jau visai kito pobūdžio mokslinių uždavinių.

Mums projektas ARCHEOKRAŠTOVAIZDIS – tai galimybė susipažinti su pažangiausiomis archeologijoje taikomomis technologijomis. Nebereikia iš naujo išradinėti dviračių, jeigu kitose šalyse tai daroma ir tie metodai pasiteisina. Šį projektą vykdome jau trejus metus, pirmais metais su vokiečiais, jų iniciatyva, ištyrėme du archeologinius mikroregionus: prie Minijos upės netoli Gargždų šalia Dovilų gyvenvietės (vad. dr. R. Banytė-Rovell) ir prie Kretingalės (vad. L. Tamulynas) Klaipėdos rajone.

ML. Ką pavyko rasti Dovilų piliakalnio aplinkoje?

V. Šimėnas. Padarėme buvusio Dovilų piliakalnio aplinkos geoprospekciją, kuri parodė naujus geologinius darinius ir Minijos vagos pokyčius. Kretingalės aplinkoje fiksavome seną kelią, jį aptikome ir XIX a. žemėlapiuose. Gyvenvietės pėdsakų neradome. Jeigu vertintume vien pragmatiškai, tai naudos iš viso to tarsi ir nedaug, bet moksle ta nauda kartais visai kitaip suvokiama.

G. Vėlius. Kernavėje šiomet gautoji geoprospekcija rodo buvusią senąją Kernavės upelio vagą, apie kurios buvimą net neįtarėme. Dabar yra pagrindo teigti, kad Kernavės piliakalnių

Bendruomenės šventė Šereitlaukyje

Humanitarinių mokslų daktaras, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcijos Mokslinių tyrimų skyriaus vedėjas Gintautas Vėlius

situacija buvo panaši į tą, kuri buvo Vilniaus pilių teritorijoje. Iš vienos pusės upelis juosė piliakalnį, vėliau buvo perkasta raguva ir vanduo nukreiptas kita kryptimi. Tokių minčių neturėjome, kol nebuvo padarę šių tyrimų. Ne mažiau įspūdingai atrodo XIV a. Kernavės gatvės, buvusios perkastos ir kitos fiksuotos magnetinės anomalijos.

V. Šimėnas. Archeologas Aleksejus Luchtanas dar su savo mokytojais Pranu Kulikausku ir Regina Volkaitė-Kulikauskiene 1979–1983 m. tyrinėdami Kernavės piliakalnius rado medgrindos liekanas. Buvo manoma, kad ji veda miškeliu prie upės link, bet iš tikro ta medgrinda, tuoj už buvusių perkastų, staiga daro posūkį ir nuveda visai kitur. Tyrimams naudojant georadarinį matavimo prietaisą, tokius dalykus galima fiksuoti, patikslinti seniau tirtus ir, atrodytų, lyg ir žinotus dalykus.

G. Vėlius. Mums svarbūs net melioratorių įkasti keraminiai drenažo vamzdžiai, kuriuos fiksuoja georadaras, nes rodo buvusio miesto, apskritai archeologijos paveldo saugymo lygį, taigi praradimus.

Šereitlaukio svarba archeologams

V. Šimėnas. Jūros ir Nemuno upių santakoje prie Rambynų kalno (Pagėgių seniūnijoje) yra Šereitlaukio gyvenvietė. Tai išstas archeologinis kompleksas, kurį taip ir knieti pavadinti antrąją Kernavę.

ML. Kernavė – Lietuvos Troja. Tai pirmieji pastebėjo dar XIX a. romantikai literatai. Kad šis palyginimas nėra nepatvirtintas, rodo ir archeologų tyrinėjimai. Tačiau ar nėra pernelyg lengvabūdiška išskirtinį reikšmingą Kernavės kultūrinį rezervatą, saugomą kaip UNESCO paveldo objektą, buvusią Lietuvos valdovų sostapilį, lyginti su kitomis vietovėmis, tegu ir reikšmingomis?

V. Šimėnas. Šereitlaukis ne šiaip vietovė. Tai pirmas objektas (neskaitant švento Rambynų kalno), kuris plaukiant Nemunu prieš srovę, išskyla kaip archeologijos paveldo objektas. Ligi tol neaptinkama nė vieno archeologijos paminklo, nes gamtinės sąlygos neleido ten žmonėms kurtis pastoviam gyvenimui. Pavasariniai potvyniai viską nuplاندavo. Tai šio regiono specifika. Gal žemiau Rambynų ir būdavo apgyvendinama viena kita salelė, bet neilgam. Šereitlaukis – pirmoji aukštu-

Gedimino Žemicko nuotrauka

guose (H. Kuhn 1981, F. Curta 2005, V. Hilberg 2009 ir kt). Tačiau 1990 m. gyvenvietės ar kito archeologijos paminklo ten nežinojome. Senesnėje literatūroje piliakalniu kartais vadinas Kopyčkalnis, bet tai buvusi dvarininkų kapavietė. Vietovė minima Petro Dusburgiečio kronikoje ir siejama su skalvių vado Sarecko žūtis vieta ir jo vardu, bet piliakalnio nežinojome. Taigi, nuo 1990 m. daugelį kartų lankiausi apylinkėse ir suradau visą kompleksą naujų archeologijos paminklų. Visa tai surasta pakankamai neseniai, todėl tyrimų duomenys dar nėra išgarsinti. Tik detalesni komplekso tyrimai ateityje leis palyginti Šereitlaukį ir Kernavę. Gal Šereitlaukio kraštovaizdis ir nėra toks įspūdingas kaip Kernavės, tačiau archeologine jo svarba ir ateitimi neabejoju.

Jau įvykus pirmajam mūsų interviu, prieš savaitę Šereitlaukyje lankėsi antrąjį archeologų ir geofizikų grupę iš Frankfurto prie Maino (Römisch-Germanische Kommission). Ji atliko dar vienus nedidelio objekto Šereitlaukyje geoprospekcijos tyrimus. Galiausiai pasakyti jų pirmąją nuomonę, kad

iki 10-os izogipsės nuo jūros lygio pakilusį Nemuno vandenį. Todėl susidaro pusiasaliukai, o ant jų išsidėstę visi archeologiniai objektai. Žemiau Nemunu – nieko, kas archeologui vertinga, nerandama.

ieškant atsakymų į daugybę „kodėl“

ML. Pavasarinis Nemuno vandens svyravimas labai paveikė Kauno hidroelektrinės užtvanka. Kokią įtaką visa tai turėjo archeologams?

V. Šimėnas. Nemuno vaga kaitaliojasi daugybę kartų, tai patvirtina ir geologų (pvz., A. Seibučio) tyrimų duomenys. Mums yra labai svarbu juos susieti su archeologų duomenimis. V. Žulkaus knygoje „Kuršiai Baltijos jūros erdvėje“, ties Šereitlaukiu Nemunas pavaizduotas kaip dar I-IV a. po Kr. nutekantis į Priegliaus baseiną. Taip teigdamas V. Žulkus remiasi geografų A. Bitino ir R. Kunsko duomenimis. Senuosiuose žemėlapiuose (pvz. 1733 m.) Jūros upės ir Nemuno santakoje pažymėta sala. Dabar jos nėra. Pastačius Kauno HE, kitokie procesai vyksta ir Nemunui patvinius. Smalnininkų vandens mata-

vimų stotis nuo 1811 m. kaupia duomenis apie Nemuno vandens lygio svyravimus. Archeologams tai svarbūs duomenys, kaip ir kitų tyrinėtojų atlikti matavimai. Kai pradėjau archeologinių tyrimų duomenis sieti su gamtininkų duomenimis, paaiškėjo daug svarbių dalykų. Išskyla daug naujų klausimų, į kuriuos ne iškart pavyksta atsakyti, todėl kartais tenka užsakyti ir naujų tyrimų.

G. Vėlius. Panašiai ir Kernavės tyrinėjimų atveju. Visi žino, kad tai buvusi Lietuvos didžiųjų kunigaikščių sostavietė, svarbus politinis ir gynybinis centras, viena pirmųjų Lietuvos sostinių, bet kodėl būtent Kernavė? Kodėl šis Lietuvos regionas, o ne Baltijos pajūris? Kodėl ne prūsai, ne kuršiai, bet lietuviai tapo valstybingumo kūrėjais? Pagaliau, kodėl pirma turime Kernavę, o tik paskui Vilnių? Nežinodami konteksto, kultūrinės aplinkos, į tuos klausimus neraskime atsakymo. Pradedami naują projektą turėjome laiko ir techninių galimybių plačiau pažvelgti į visus tuos dalykus, galėjome persikelti

■ Nukelta į 16 p.

Archeologai naudojami ir kraštovaizdžio aerofotonuotraukomis

ma prie Nemuno, kur buvo tinkamos sąlygos gyventi. Priešingame Nemuno krante – svarbus archeologijos objektas – Linkūnai (dabar Železnodorožnojė Kaliningrado srityje), kuris buvo gan išsamiai tyrinėtas prieš Antrąjį pasaulinį karą.

Kiekvieną plaukusį Nemunu, Rambynas pasitikdavo kaip šventa vieta, paskui Jūros ir Nemuno upių santaka, kur prieš tūkstantį metų buvo įsikūrusi gyvenvietė, vėliau gavusi Šereitlaukio vardą (anksčiau vadinta taip pat Šereitlaukiu – redakt. pastaba.). Man teko tą gyvenvietę tyrinėti. Nuo XIX amžiaus devinto ar dešimto dešimtmečio Prūsijos muziejuje buvo žinoma viena pirštuota segė iš Šereitlaukio. Ten ji pateko iš E. Gizevijaus (Gisevius Eduard, Karolis Samuelis, 1798 – 1880) rinkinių. Segės radimo aplinkybės nėra žinomos.

1950 ir 1960 m. vokiečių archeologas Joachim Verneris (Joachim Werner, 1909–1994) apie tai parašė porą straipsnių, kuriuose paminėtas Šereitlaukis ir žymioji segė. Ir viskas. Vėliau ši segė daugelį kartų minima įvairiuose prestižiniuose pirštuotų segių katalo-

Baltijos šalyse surastas vienas įdomiausių archeologinių objektų. Jie jau dabar pareiškė norą bendradarbiauti atliekant tolimesnius Šereitlaukio tyrinėjimus. Koks tai objektas, kol kas tebūnie išlieka nedidele paslaptimi. Šiuo metu tvarkoma Rambynų regioninio parko archeologijos paminklų aplinka. Iš medžių uždangos išlenda nuostabūs piliakalniai, tvarkomi privažiavimo keliai. Visa tai vyksta šiandien.

Dabar turime naujai surastą, šiek tiek tyrinėtą, piliakalnį ir vikinginį jo gyvenvietės periodą iš I tūkstantmečio laikotarpio, du viena laikius I tūkstantmečio vidurio kapinynus (tai rodo gyventojų tankumą), keletą neįtvirtintų gyvenviečių, dvarvietę ir kt. Labai išsamūs tyrinėjimai dar neatlikti, bet šio tūkstantmečio informacija sukaupia, aiškėja Šereitlaukio gyvenvietės raidos tendencijos, bent jau nuo I tūkstantmečio. Pirmasis projekto vykdymo metais stengėmės įsigyti daugiau reikalingos programinės įrangos, 2009 m. atlikome detalius žvalgomojus tyrimus – perėjome visą Šereitlaukio mikroregioną. Jei pavasarį nuvažiuotume, pamatytume

Humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus vedėjas, archeologas Valdemaras Šimėnas

Gedimino Žemicko nuotrauka

DVASIA IR MEDŽIAGA

Valdovų rūmai – visuotinio pakilimo, vėliau dalies žmonių nusivylimo simbolis

■ Atkelta iš 1 p.

ne tiesos siekis, o savo vidinių kompleksų patenkinimas, susikaupusios tulžies išliejimas, pasislėpus už anoniminio vardo ar raidžių rinkinio. Mankurtai vardo neturi, bet tai puiki terpė manipuliacijai, nes kaip kempinė sugeria negatyvią energiją.

Ta publika tikrai neskaitys šio pašnekėsio su Napalio Kitkausku „Mokslo Lietuvos“ puslapiuose, bet tikrai perskaitys įvairaus plauko tautos kiršintojai, kuriems juk taip pat rūpi ne tiesa, bet savi tikslai ir siekiai. Jeigu rūpėtų tikri, o ne išgalvoti dalykai, tai savo argumentus išdėstytų ir atsiųstų leidiniui, šiuo atveju kad ir „Mokslo Lietuvai“. Išspausdintume ir paprašytume, kad N. Kitkauskas arba kiti tų dalykų žinovai atsakytų. Tik galime būti užtikrinti, kad tie asmenys mums neparasys, nes jiems rūpi ne tiesos žodis apie Valdovų rūmus, bet jų pačių žodis, mažai ką bendro turintis su tiesa. Todėl tų asmenų niekada nepamatysi ir Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų renginiuose, nors būna kviečiami.

1995 m. N. Kitkauskas tapo LDK Valdovų rūmų atstatymo projekto moksliniu vadovu ir šias pareigas ėjo iki 2010 metų. Todėl kalbindami pašnekovą neišvengsime ir aštresnių klausimų.

Moksliskai pagrįstų duomenų atkurti rūmus pakako

Mokslo Lietuva. Valdovų rūmų atkūrimo priešrinkai išlaukė patogaus

Valdovų rūmų siluetas nuo Gedimino kalno šlaito

momento, kai Amžinybėn išėjo rūmų statybos kuratorius prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas, ir pamėtėjo naujus kaltinimus, girdi, statybai panaudota trigubai daugiau lėšų, negu iš pradžių prašyta, ir prašoma dar. Statybos kainą ėmėsi tirti prokuratūra ir atsakingos valstybės institucijos. Ar Jūs pats labai praturtėjot, nuo 1987 m. Žemutinės pi-

lios teritorijoje dirbdamas tyrinėjimo darbus, projektuodamas ir vadovaudamas skyriui?

Napalys Kitkauskas. Mano atlyginimas paskutiniiais metais, kai buvau LDK Valdovų rūmų atstatymo projekto mokslinis vadovas, sudarė 1250 litų per mėnesį. Žmona man kartais net paprikaištaudavo, kad per mažai uždirbu.

Atsakydavau, kad kai kurie kiti darbuotojai gauna po 800 litų. Dirbdamas prie rūmų tyrinėjimo darbų nė vienas darbuotojas nepraturtėjo. Negaliu atsakyti už visas organizacijas ir tarnybas, bet mano aplinkoje naujų turčių tikrai neatsirado.

ML. O ką galite pasakyti dėl rūmų statybos kainos?

N. Kitkauskas. Būtų įdomu sužinoti, kas per tą patį laikotarpį yra pastatęs pigiau? Gal pigiau statomas Valstybės saugumo departamento pastatas Pilaitės prospekte? Tas statinys statomas jau trejus metus, iš valstybės biudžeto jam buvo skirta 200 mln. litų (2005 m. spalio 28 dienos sutartimi). Kiek jau sunaudota – valstybės paslaptis. Spaudoje jau šmėkstelėjo žinia, kad toli gražu dar nebaigta statyba jau kainavo 300–350 mln. litų. Tų skaičių niekas nepatvirtino, bet ir nepaneigė.

Prekybos centro „Panorama“ Vilniuje statyba kainavo apie 270 mln. litų, bet ten jokios ypatingesnės įrangos ar kitų naujovių nepanaudota (nebent eskalatoriai). Techninių naujovių, tikriausiai, bus Saulėtekio slėnyje iškilsiame Nacionaliniame fizinių ir technologijos mokslų centre, kuriam iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų atseikėta 203 mln. litų. Pagaliau, kiek naujo buto statyba kainavo 2001 m., kai buvo pradėta Valdovų rūmų

statyba, ir kiek kainuoja 2010-aisiais? Pamatysime, kad beveik tris kartus brangiau, t. y. tiek, kiek per tuos metus pabrango rūmų statyba. Per tuos beveik dešimtį metų tris kartus buvo atliekamas finansinis rūmų statybos auditas, jokių pažeidimų nerasta, bet kažkam labai reikia kompromituoti daugelį Valdovų rūmų tarnybose dirbančių žmonių ir diskredituoti pačią statybą. Esu tikras, kad visa tai bus išsiaiškinta ir baigsis visos insinuacijos. Jeigu pažeidimai būtų išaiškinti, suprantama, kaltininkai turėtų būti nubausti.

Tuo metu tai buvo teisingas sprendimas

ML. Valdovų rūmų atstatymo priešrinkai pasitelkia štai kokį argumentą: rūmų statyba buvo pradėta be visų rūmų komplekso atstatymo projekto.

N. Kitkauskas. Žinoma, pagal visus reikalavimus būtų reikėję pirma visą teritoriją ištyrinėti ir tik po to imtis rūmų atstatymo projekto. Jeigu būtume taip veikę, tai ligi šiol darbai nebūtų pajudėję iš vietos, nes tyrinėjimai tęsiasi ir tikriausiai tęsis dar ne vieną dešimtmetį. Būtų šimto metų atstatymo projektas, todėl lygiagrečiai vyko ištisas darbų kompleksas, moksliniai tyrimai ir projektavimo darbai vyko lygia greta. Tuo metu tai buvo vienintelis teisingas sprendimas. Juk jau tuo metu matėme, kad į valdžią atėjus kitų nuostatų asmenims, galėjo rūmų atstatymo darbai išvis nepradėti.

Dar 1996 m., taigi penkeri metai iki Valdovų rūmų atstatymo darbų pradžios, padarėme rūmų retrospektyvinį projektą. Jį sudarė šešios storos bylos. Tekstinę dalį sudarė du tomai, kituose keturiuose tomuose buvo pateikta turima ikonografinė medžiaga, nuo 1987 m. sukaupta archeologinių ir architektūrinių tyrimų medžiaga, pateikta jos analizė ir išvada: pakanka moksliskai pagrįstų duomenų atkur-

ti istoriskai pagrįstą Valdovų rūmų vaizdą.

Suprantama, kad mūsų sudarytas retrospektyvinis projektas negalėjo atstoti projekto, pagal kurį statybininkai būtų galėję pradėti statybos darbus. Retrospektyvinis projektas buvo tik pagrindas parengti rūmų atsaitymo projektą. Štai šios užduoties ėmėsi projektuotojai, kurie darė darbo brėžinius. Mūsų įgaliojimai – moksliskai pagrįsti rūmų architektūrinį atkūrimo vaizdą, pateikti būsimus tūrius, planus ir mes šią užduotį įvykdėme, savo išvadas pateikėme. Solidžiojoje spaudoje pasirodė straipsnių, kuriuose buvo grindžiama rūmų atstatymo galimybė, remiantis turima ir naujai surinkta medžiaga.

ML. Kas ėmėsi daryti rūmų atstatymo darbo brėžinius?

N. Kitkauskas. To darbo ėmėsi UAB „Projektavimo ir restauravimo institutas“ (iki 1992 m. Paminklų konservavimo institutas). Jo specialistai ėmėsi mūsų retrospektyviniu projektu, bet tuojau pareikalavo mūsų tyrimų medžiagos ir faktiškai beveik iš naujo visą ją išnarstė. Savo projekte visur pabrėžė, kad ėmėsi retrospektyviniu projektu ir mūsų tyrimų metu surinkta medžiaga.

Valdovų rūmai – tai ne vien architektūriniai tūriai, bet milžiniškas funkcionuojantis organizmas, kuriame nutiesti inžineriniai tinklai, veikia šio organizmo „gyvybę“ palaikančios sistemos. Labai svarbu buvo maksimaliai išsaugoti turimą paveldą – senųjų rūmų pamatus ir sienų fragmentus, kurie taip pat buvo daugiausia po žeme. Visiems tiems projektavimo darbams ir statybai reikėjo gauti atitinkamus leidimus iš tuometinės LR Aplinkos apsaugos ir urbanistikos ministerijos (dabar Aplinkos ministerija). Inžinerinius tinklus taip pat projektavo Projektavimo ir restauravimo instituto darbuotojai, pasitelkdami būtinus specialistus ir iš kitų organizacijų. Institutas yra visiškai savarankiška organizacija, jos darbuotojai nepavaldūs Valdovų rūmų administracijai, jų atlyginimus, projektavimo darbų įkainius taip pat nustato visai ne Valdovų rūmų administracija, nuo jos tie dalykai visai nepriklauso.

Kaip gimė idėja

ML. Esate vienas iš Valdovų rūmų atkūrimo iniciatorių. Atrodytų, kad kritikų strėlės turėtų smigti į Jus kaip pagonių romėnų strėlės į krikščionio Šv. Sebastijono kūną. Bet kažkodėl nesminga, neteko girdėti, kad kas Jus labai pultų, nors tai ir Jūsų nuopelnas, kad džinas buvo paleistas iš butelio. Sugrįžkime į 1983-uosius.

N. Kitkauskas. Tais metais buvo paskelbtas Nacionalinės dailės galerijos projektų kūrimo konkursas. Buvo pateikti 24 projektai, tarp jų ir mūsų, kuriame su architektu Augiu Gučiu ir dar dviem jaunais kolegoms pasiūlėme būsimajai Dailės galerijai Gedimino kalno papėdėje atstatyti kadais ten stovėjusius Žemutinės pilies rūmus. Gerai prisimenu, kaip vyko projektų svarstymas ir vertinimas.

Kadangi projektų buvo labai daug, tai iš kur rasti tiek ekspertų, kurie galėtų tinkamai įvertinti? Todėl ekspertams teko vertinti po 4–5 projektus. Visų

Akmenuotu istorijos keliu

DVASIA IR MEDŽIAGA

projektų autorių pavardės buvo užšifruotos, kad nebūtų interesų konflikto. Prie mūsų projekto priėjo paskirtieji ekspertai architektai Saulius Šarkinas ir Leonidas Merkinas, girdžiu, kaip pradeda nagrinėti. Projektas būtų gal ir įdomus – siūloma atstatyti Žemutinės pilies rūmus, išlaikant istorinius buvusių renesansinių rūmų tūrius. Tik gaila, kad Vilnius – ne Varšuva – rūmus atstatyti nerealu... O mes projektuodami kaip tik ir buvome įkvėpti Varšuvos pavyzdžio – lenkai atstatinėjo Karališkuosius rūmus, sugriautus per Antrąjį pasaulinį karą.

Ekspertai įvertino pateiktus projektus, paskyrė tris pirmąsias premijas, o mūsų projektas gavo diplomą. Buvo pastebėta, jog situacija ne tokia, kad būtų galima mąstyti apie rūmų atstatymą.

ML. Visai teisingas pastebėjimas – buvome okupuota valstybė.

N. Kitkauskas. Tačiau dailininkai mūsų projektą pasiūpavo, jis buvo

Juk atkurtus Valdovų rūmus pritaikyti Nacionalinei dailės galerijai taip pat buvo atsargus žingsnis, savotiškas kompromisas, mėginimas šiuolaikinėms reikmėms pritaikyti atkuriamus istorinius tūrius. Pats terminas „šiuolaikinės reikmės“ buvo lyg indulgencija – galeriją statyti galima, o Valdovų rūmus atstatinėti – ne. Po galerijos priedanga būtų galima atstatyti bent jau Žemutinės pilies architektūrinis tūrius, kokie buvo XVI–XVII amžiuje.

N. Kitkauskas. Jeigu kas būtų paklašęs – reikia Dailės galerijos ar Valdovų rūmų, tai neabejoju, kad dauguma būtų pasisakę už rūmus. Jei ir būtų skeptikų, tai daugiausia dėl kylančių abejonių, ar tokį objektą savo jėgomis sugebėtume atkurti. Mūsų konkursinis projektas labai padėjo tolesnėse diskusijose, taip pat ir įgyvendinant rūmų atstatymo idėją.

Iki 1987 m. daugiausia dirbau prie Vilniaus Katedros tyrinėjimų. Jau buvo

Kelis dešimtmečius dr. Napalys Kitkauskas tyrinėjo žemutinės pilies ir valdovų rūmų teritoriją

prisimenamas, nuolat minimas, taigi į užmarštį nenugrimzdo. Prasidėjus Atgimimui mūsų idėja atgimė naujam gyvenimui. Prieš tai – 1987-aisiais – buvo pradėti Žemutinės pilies teritorijos kasinėjimo, archeologinių ir architektūrinių tyrimų darbai. Jie iš pradžių vyko vadinamųjų buvusių Šliosbergo rūmų (tada Pionierių rūmai) pastate Gedimino kalno papėdėje. Vis daugiau ir garsesnių balsų pasigirdavo, kad štai tyrinėjama Žemutinės pilies teritorija, ar ne laikas pagalvoti apie rūmų atstatymą? Tuo labiau, kad yra A. Gučo ir N. Kitkausko projektas.

Tiesa, dailininkų aplinkoje kilo ir tam tikrų abejonių dėl atstatytų Valdovų rūmų tinkamumo Nacionalinei dailės galerijai. Rūmų patalpos neaukštos, o šiuolaikinei galerijai reikia aukščio ir didelių erdvių, be to, trukdytų skliautai, jei tokie atsirastų. Bet taip svarstyta jau vėliau, kai rūmų atkūrimo idėja tapo vis realesnė.

Kaip buvo jaukinama meška

ML. Tai buvo rūmų atkūrimo idėjos žmonių sąmonėje brendimas, rodantis, kad Valdovų rūmų atkūrimas nebuvo priešiško impulsas. Juk panašiai brendo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo idėja. Pradėta nuo ekonominio savarankiškumo Tarybų Sąjungos sudėtyje, atsargiai buvo pereita prie diskusijų dėl suvereniteto. Paaikškėjo, kad kiekvienas diskutuojantis savaip supranta suverenumą ir suverenitetą. Apie visišką atskirymą nuo TSRS ir nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą garsiai bijota žagtelėti – ne duokdie, pabus įsisnaudusi meška. Tikra „žingsnis po žingsnio“ politika, bandant prisijaukinti mešką, pripratinti prie naujų terminų, naujos atgimstančio politinio gyvenimo leksikos.

rasti po Katedra išlikusių Mindaugo laikų pirmosios Katedros pamatai ir prieš ją buvusios Perkūno šventyklos aukuro akmuo. Katedros rūsiuose pavyko surasti XIV a. pabaigos gotikine-bizantine maniera sukurta freską – bene seniausią iš žinomų Lietuvos teritorijoje. Kas tik galėjo, stengėsi patekti į Katedros požemius, trauka buvo panaši kaip kad musulmonai per hadžą traukia į Šventąją Meką, kur maldininkai septynis kartus apeina Kaabos šventyklą.

ML. 1987 m. buvo minimos 600-osios Lietuvos krikšto metinės. Kad lietuviams katalikams Vilniaus katedra, tuo metu buvusi Paveikslų galerija, netaptų pernelyg didelę trauką turinčia šventove, valdžia toliaregiškai kuriam laikui uždraudė landžioti į Katedros požemius, lankytojų skaičius buvo griežtai ribojamas, o ekskursijos dažnai išvis nevedamos. Jūs tai žinote geriau už mane.

N. Kitkauskas. Apie Vilniaus Katedrą Lietuvos spaudoje nebuvo leidžiama skelbti jokios žinios, galbūt todėl, kad 600 metų katalikybės Lietuvoje minėjimo jubiliejus neskatinėtų patriotiškumo nuotaikų. Vieną kitą aukštą svečią iš užsienio ar vietinį, taip pat ir šalies vadovus atvedavo prof. Česlovas Kudaba, kuris tuo metu buvo Lietuvos kultūros fondo pirmininkas. Dar po kelerių metų prasidėjo Atgimimas, visuotinis pakilimas, jaunimas, mokytojai ir mokiniai noriai prisidėdavo prie kasinėjimo darbų Katedros požemiuose, paskui prie Žemutinės pilies rūmų pamatų atkasimo. Susiformavo klubas „Talka“, iš to klubo ir dabartinis LR Seimo narys Gintaras Songaila, rašytojas Donaldas Kajokas ir daug kitų ryškių asmenybių.

Mes dar tik tyrinėjome Šliosbergo rūmus (tuo metu Pionierių rūmai), o jau girdėjome raginimų pradėti

Vėjarodė rodo giedrą

statybos darbus. Tie raginimai pasigirdavo tiek iš Sąjūdžio, tiek iš tuometinės valdžios atstovų. Prisimenu, kaip mūsų atkasamų rūmų pamatų ir ištirtų liekanų atėjo pasižiūrėti tuo metu kultūrą kuravęs LTSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas Aleksandras Cesnavičius. Visų nuomonė buvo vieninga: „Jūs čia ištyrėte pamatus iš tos pusės, tai nuo šio kampo galime pradėti statyti...“. Tokia buvo visuotinė nuotaika – sugriautus

Ir kairė, ir dešinė palaikė rūmų atstatymo idėją

ML. Bet štai meno istorikui ir muziejininkui Vladui Drėmai abejonių sukėlė. Apie tai dar kalbėsime, o prieš tai norėčiau paklausti štai ko: kaip atsitiko, kad būtent prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas tapo pagrindiniu Valdovų rūmų atstatymo kuratoriumi? Juk iš pradžių tai buvo Sąjūdžio objektas?

Architektūriniai valdovų rūmų tūriai

rūmus reikia atkurti, nes taip atstatysime istorinį teisingumą. Norėta pasinaudoti staiga atsiradusia gera proga pradėti darbus.

Prisimenu, mūsų darbų pažiūrėti su visa svita atėjo Sąjūdžio lyderis prof. Vytautas Landsbergis, lydimas gal kokių šešių žurnalistų. Visiems tuo metu Valdovų rūmai buvo labai brangūs, o jų atstatymo būtinybė didesnių abejonių nekėlė.

N. Kitkauskas. Daugeliui Lietuvos žmonių tai buvo lyg savaime suprantamas dalykas: Valdovų rūmus reikia atstatyti. Jeigu tą idėją palaikė net tuometiniai partiniai funkcionieriai, tai A. M. Brazauskui tai buvo labiau nei priimtina. Juk jis statybininkas, rankas trynė, kad būtinai reikia atstatyti. Buvo 1992 m. spalio mėnesio pabaiga, artėjo Seimo rinkimai. Tada Žemutinės pilies teritorijoje ypač padaugėjo lankytojų.

Dirbome nuosekliai, toliau vykdėme pamatų kasinėjimo darbus, o visuotinė nuotaika, suformuota Sąjūdžio, buvo vieninga – rūmai bus atstatomi, kitaip ir būti negali. Politikams buvo svarbu susikurti politinį kapitalą, o pati rūmų atstatymo idėja buvo labai geras masalas. Ir Sąjūdžio lyderiai, ir LDDP sparno asmenys vienodai karštai palaikė rūmų atstatymo idėją.

Atėjo Lietuvos prezidento rinkimų akcija, 1993 m., įveikęs Stasį Lozoraitį, prezidentu išrenkamas A. M. Brazauskas. Buvau kviečiamas susitikti su prezidentu A. M. Brazausku. Manęs klausė, kokią turiu medžiagą, kurią būtų galima panaudoti atstatomiems rūmams. Taip prasidėjo mūsų ryšiai su A. M. Brazausku, kuris rūmų atstatymui buvo visada labai dėmesingas, nuoširdžiai palaikė šią idėją.

Jei būtų laimėjusi kita politinė partija, ji būtų tapusi rūmų statybos iniciatore – visiškai suprantamas ir abejonių nekeltantis dalykas. O mums, jau keletą metų dirbusiems prie atkasamų pamatų, tai buvo gera galimybė toliau judinti reikalus, daryti tai, ko labiausiai troškome. Juk į užmarštį nenugrimzdo 1991 m. sausio įvykiai ir tų pačių metų rugpjūčio pučas Maskvoje. Tada laukėme blogiausio, todėl visą tyrimų medžiagą paslėpėme ir užmūrėme taip, kad niekas nerastų, jeigu įvyktų perversmas ir į Lietuvą ateitų tamsios jėgos.

Visai natūralu, kad norėjome skubinti įvykius ir 1993 metais. Dar po keleto metų pagal mūsų retrospektyvinį planą prasidėjo Valdovų rūmų atstatymo projektavimo darbai. Prezidentui A. M. Brazauskui aiškinau, kokių plytų reikės rūmų atstatymui, teks jų gamybai įsirengti ir dirbtuvę. To meto nomenklatūra gal buvo net labiau užsidedusi rūmų atstatymo idėja už dešiniųjų jėgų atstovus, pagaliau, kaip geriau buvo galima parodyti patriotinį

Gedimino Žemlėko nuotraukos

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Kaziuko mugės širdis plazda Marilės dainose

Šios temos imtis paskatino pastarosiomis savaitėmis niuktėlę Lietuvos ir Lenkijos politikų veidai: įprastas giedras šypsenas pradėjo keisti susirūpinimas. Laikraščių antraštės ir televizinių diskusijų dalyvių retorika rodo, kad strateginės partnerės viena kitai turi vis daugiau pretenzijų, o tai reiškia, kad nesusikalbėjimo vis daugės, o geranoriškumo gali vis mažėti. Abėcėlinės pavardžių rašymo problemos daliai Lietuvos lenkų tampa principu, rodančiu, kad žodžių junginyje „Lietuvos lenkai“ vis svarbesnis akcentas tenka sąvokai „lenkai“, o ne „Lietuvos“. Kelias, vedantis į niekur, nes kiekvienos rungtyniaujančios šalies tariama pergalė šiame ginče gali reikšti tik viena – ne problemos sprendimą, bet naujų kūrimą. Visai nestrategiškas mąstymas. Net ir „Mažeikių naftos“ transformacija į „Orlen Lietuva“, turėjusi sustiprinti bendrus Lietuvos ir Lenkijos ekonominius interesus, parodė, kad ekonominė bendratis gali būti tokia pat netvari ir pavaldi interesų skersvėjams, kaip ir pavardžių rašymo taisyklės.

Kai nesusikalba politikai, reikia prisiminti paprastą žmogų. Politikai, kaip ir sunkmečiai, ateina ir pračina, bet yra ir nepraeinančių dalykų. Šis rašinys apie juos.

Kelioninis lagaminas – „vilniukų“ simbolis

2009 m. per patį rugpjūčio karštį (10–15 d.), kai daugelis kaitros išvargintų tautiečių kaitinosi pajūrio kopose ar ilsėjosi užmiesčio sodybose, sostinėje vyko Pirmasis pasaulinis „vilniukų“ suvažiavimas. „Vilniukai“ – tai Vilniaus ir Vilnijos lenkai, kurie čia gyvena tarp abiejų pasaulinių karų, o po Antrojo pasaulinio karo buvo priversti palikti savo gimtą ar įprastą gyvenamąją vietą ir išvykti į Lenkiją. Pirmąją pasitraukėlių bangą sudarė 170 tūkst. lenkų ar save vadinsiu lenkais. Vėliau dar 80 tūkst. lenkų apleido Vilnių ir buvusį Vilniaus kraštą – kas priverstas, o kas santykinė sėkme laikydamas galimybę apleisti ant žmonių kaulų socializmą

Marilė – garsi lenkų popatlikėja Marilė Rodovič, istorikas Žilvinas Radavičius (kairėje) ir pranciškonas kunigas Algirdas Malakauskis OFM

statančios šalies „rojų“. Tai vienas iš ryžtingų Stalino pradėtosios tautų politikos mostų, kurio politinių siekių ir pasekmių dabar nesiimsime nagrinėti. Tam tikra prasme tai geopolitinė drama, kai ant kelioninių lagaminų buvo susodinta ketvirtis milijono lenkų ar lenkuojančių Vilniaus ir Vilnijos gyventojų. Kelioninis lagaminas tapo savotišku „vilniukų“ simboliu. Šiandien „vilniukai“ gyvena išsiblaškę po įvairias pasaulio šalis.

Galima skaičiuoti, kiek į atsilaisvinsias vietas suvažiavo lietuvių ir kitų tautų žmonių iš įvairiausių Tarybų Sąjungos vietų, ko daugiau įvyko – Vilniaus lituanizacijos ar rusifikacijos? Jeigu per aukštąsias mokyklas Vilnius

lietuvių, tai per statomus naujus pramonės ir kitokio pobūdžio ūkinius darinius gan akivaizdžiai rusifikavosi. Stigo darbininkų, jie atvežti iš kitų sąjunginių respublikų. Visuotinis žmonių išvietinimas ir maišymas, prasidėjęs su karo bėgliais, tęsėsi ir po karo, tapo tarptautiniu geopolitiniu reiškiniu. Potsdamo konferencijos sprendimu Lenkijai atiteko Gdanskas, Ščecinas, Vroclavas. Ten gyvenę vokiečiai buvo deportuoti, o į jų vietą buvo atkelti lenkų tautybės gyventojai iš Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos. Istorijos ironija: ir prievarta deportuoti, ir savo noru į jų vietą atvežtieji vienodai neteko savo šaknų, ryšio su gimtine ir toliau gyveno su buvusio ir nesugrąžinamo gyvenimo

Radavičių ir Rodovičių giminės lėšomis atkurtas Šv. Didako altorius (Vilniaus bernardinų bažnyčia)

mo nostalgija. Tą nostalgiją galima buvo išvysti „vilniukų“ akyse, kai tik jie pasakodavo prisiminimus, o juos dar labiau aštrino suvažiavimo dienomis surengtos parodos ekspozicija, su iškalbingomis nuotraukomis ir vyresnės kartos „vilniukams“ tokiais pažįstamais kiekvienos išvietintos šeimos kelioniniais atributais, kuriems buvo lemta tapti eksponatais. Nuo nostalgijos dar niekas neišrado veiksmingų vaistų.

Visa tai galėtų būti atskirų tyrimų ir publikacijų tema, bet šio mūsų rašinio tikslas kuklesnis – per daug neklimpstant į socialinės ar atskiro individo psichologijos gelmenis, pristatyti bent vieną konkretų „vilniukų“ suvažiavimo dalyvį. Mūsų pasirinkimas „Mokslo Lietuvai“ gal ne visai įprastas personažas – ryški lenkų estrados žvaigždė, Lenkijos popmuzikos pirmoji ledi dainininkė Marilė Rodovič (Maryla Rodowicz). Nesunkiai galėtume rasti pateisinimą savo pasirinkimui, nes visa, kas sudaro įvairias žmogaus gyvenimo reiškimosi sritis, yra svarbu ir reikšminga, o ypač jei paliečia ir kitus žmones. Marilė yra ne šiaip dainininkė, bet reiškinys, toli prašokęs įprastą Lenkijos popkultūros ribas. Per savo muzikinį gyvenimą įrašė daugiau kaip 600 dainų, išleido daugiau nei 20 muzikos albumų Lenkijoje, po vieną Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje, Čekijoje ir Rusijoje. Tarp jų yra auksinių ir platininių.

Radavičių (Rodovičių) giminės šaknys

2006 m. rugsėjį Marilė Rodovič koncertavo Vilniuje. Po koncerto į užkulius užėjo dainininkei nepažįstamas vyriškis ir prisistatė: Žilvinas Radavičius, istorijos mokytojas. Pasakui paklausė, ar Marilė turi Lietuvoje giminių tarp Radavičių. Ji nežinojo, o Žilvinas Radavičius pasakė: „Jaučiu, kad esi mūsų šeima“. Paaiškino, kad Radavičiai Lietuvoje ir Radavičiai Lenkijoje yra tos pačios giminės šakos.

Kaip nustatė Žilvinas, Radavičių (Rodovičių) giminės šaknys siekia XV a. antrąją pusę, gal ir ankstesnius laikus. Simboliškai giminės pradininku laikomas Vaitkus, kuris taip įvardytas Žemaitijos žemės teismo (1673 09 24) ir Vilniaus gubernijos bajorų deputatų susirinkimo dokumentuose (1835 01 23). Pavardė atsirado iš baltiškos kilmės asmenvardžių Rodis, Radas, Rudaitis, Rodevičius. Seniausias aptiktas Rodžio pasirašytas dokumentas datuotas 1491 metais. XVI a. viduryje šios giminės atstovai vadinosi Rudaičiais, Rodevičiais. 1581 m. minimas Jاسas Rodevičius, o 1579 m. jo sūnus Jurgis.

LDK šios giminės asmenys ėjo tįjūnų, išdininkų ir kitas pareigas. 1799 m. Radavičių bajorystė patvirtinta Lietuvos gubernijos bajorų deputatų susirinkime, kur šiai giminei patvirtintas herbas „Rudnica“. Herbą galima išvysti Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos

Bendrą Lietuvos Radavičių ir Lenkijos Rodovičių giminės projektą pristato Žilvinas Radavičius

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt. Taip pat galima prenumeruoti prekybos centrų MAXIMA XX ir MAXIMA XXX informacijos skyriuose.

Vilniaus Pranciškaus Asyžiečio Bernardinų bažnyčia dovanotuose vitrauose.

XIX a. Vilniaus ir Kauno gubernijų bajorų deputatų susirinkimuose ne kartą iš naujo patvirtinta Radavičių giminės bajorystė. 1835 m. Vilniaus gubernijos bajorų deputatų susirinkimas Radavičių giminei patvirtino herbą „Liubič“, o 1837 m. grąžino herbą „Rudnica“. XIX a. šių pavardžių asmenis galima rasti tarp 1863 m. sukilėlių, lietuvių gynėjų, kunigų. Daug šios giminės atstovų Lenkijoje žinomi kaip žymūs kultūros ir visuomenės veikėjai, antihitlerinio pogrindžio, Varšuvos sukilimo 1944 m. dalyviai. Yra žuvusių nacių koncentracijos stovyklose ir sovietų enkavedistų nužudytų Katynėje.

Dvidešimtmetis jaunuolis Janas Rodovičius (slapyvardis „Anoda“) 1944 m. kovėsi Varšuvos sukilėlių gretose, o žuvo praėjusio amžiaus šešto dešimtmečio pradžioje. Varšuvoje yra šio patrioto vardu pavadinta alėja. Lenkijos antihitlerinio pogrindžio dalyvės Marijos Rodovič (slapyvardis „Malgožata“) vardu pavadinta viena Augustavo apylinkių mokykla.

Remdamasis archyvine medžiaga, senaisiais aktais ir istorine literatūra Žilvinas Radavičius parengė preliminarią Radavičių pirmos šakos ir Radavičių-Šimkavičių giminės genealogijos schemą bei pareiškė apie giminės suvienijimą. Kartu pabrėžė, kad tai tik tyrinėjimų pradžia, nes nuolat pavyksta rasti vis naujų šaltinių apie giminės praeitį. Įdomu, kad nerado jokių lenkų istoriko Jano Ciechanovičiaus (Ciechanowicz) teiginių patvirtinančių įrodymų, kad Radavičių giminė kilusi iš Žalgirio mūšyje kryžiuočių pusėje kovojusio riterio Rodowicz Heinrich, Schleiser.

Užkrėtė ir Marilė

Tuo paieškos nesibaigė. Ž. Radavičius ėmėsi veiklos, mėgindamas įrodyti, kad Marilė tikrai yra su Lietuva susijusios giminės atstovė. Archyvuose ieškojo jam rūpimų dokumentų, važinėjo po parapijas, kur iš bažnytinių knygų krikšto įrašų stengėsi išsiaiškinti visa, ką galima rasti apie Radavičius ar Rodovičius. Marilė jam nebuvo pagalbinkė, kadangi apie tėvo giminę, taigi Rodovičių pavardės asmenis, ne kažin ką galėjo pasakyti. Mat jos tėvai buvo išsiskyrę, Marilė liko gyventi su motina ir apie tėvo giminę beveik nieko nežinojo.

Ž. Radavičius sugebėjo „prisikasti“ iki XVI amžiaus ir išsiaiškinti, kad jo spėjimas patvirtino: tai bendros giminės atšakos. Giminės ištakų paieška jau susidomėjo ir Marilė, susipažino su Varšuvoje gyvenančiais Rodovičiais. Iš jų sužinojo apie Stanislovą Rodovičių, kuris Antrojo pasaulinio karo metais Varšuvoje sukonstravo pogrindinę radijo stotį, per kurią 1939–1944 m. palaikė ryšį su Londone esančia Lenkijos emigracine vyriausybe. Marilė tvirtina, kad tą radijo stotį Rodovičius pats ir sukonstravo. Vokiečiai nustatė siųstuvą, bet sumaniai užmaskuotas veikė, jo vis nepavykdavo rasti.

Kai Marilė pradėjo domėtis savo giminės šaknimis, idėjų nestokojantis Žilvinas Radavičius jau buvo ėmėsis naujos iniciatyvos, kuria susidomėjo ir Marilė. Lietuvių Radavičių ir lenkų Rodovičių lėšomis ir pastangomis nutarta Pranciškaus Asyžiečio Bernardinų bažnyčioje Vilniuje atkurti sunaikintą XVIII a. antros pusės Šv. Didako altorių. Kodėl būtent šioje bažnyčioje? Todėl, kad Radavičiams tai labai artima ir brangi bažnyčia. Bernardinų sodas ir nazaretiečių vienuolės – tai neatsiejama jų prieškario ir karo metų gyvenimo dalis.

Jau atstatytas Šv. Didako altorius

Radavičių ir Rodovičių giminės atstovai pritarė Žilvino Radavičiaus idėjai atstatyti Pranciškaus Asyžiečio Bernardinų bažnyčioje Vilniuje sunaikintą XVIII a. antros pusės Šv. Didako altorių ir taip patvirtino, kad šios giminės šakų Lietuvoje ir Lenkijoje suvienijimas nėra tik skambi deklaracija, bet remiasi ir puikiais kultūros projektais. 1949 m. komunistams uždarius bažnyčią buvo sunaikintas Šv. Didako altorius, neišliko vitražai, daug kitų meno ir kultūros paveldo vertybių. Atėjo metas atkurti. Jau anksčiau buvo įgyvendinta pirmoji Žilvino Radavičiaus idėja – atstatyti Bernardinų bažnyčios vitražus. Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos vadas Jonas Ragauskas, tuo metu dar buvęs Vilniaus krašto bajorų vadu, parodė organizacinius gebėjimus ir trys bažnyčios vitražai buvo atstatyti.

Naujasis dviejų šalių bendros giminės projektas skirtas Lietuvos

Tūkstantmečiui ir Mažesniųjų brolių ordino (pranciškonų) 800-osioms metinėms paminėti. Projekto pagrindiniu organizatoriumi Lietuvoje tapo Žilvinas Radavičius, o koordinatoriumi Lenkijoje – Janas Rodovičius (Jan Rodowicz). Tai pirmas toks projektas Lietuvoje, tikėsimės, ne paskutinis. Pavyzdys parodytas, o pasekėjų turėtų atsirasti ir daugiau, bent jau to tikisi šios kilmingos giminės atstovai Lietuvoje ir Lenkijoje.

Tokio projekto svarbos neteko ilgai įrodinėti Marilei Rodovič, ji tai priėmė kaip savaime suprantamą ir būtiną dalyką: juk prieš Antrąjį pasaulinį karą šioje Vilniaus bernardinų bažnyčioje jos mama priėmė Pirmąją komuniją ir Sutvirtinimo sakramentą. Bažnyčioje meldėsi Marilės tėvai ir seneliai, netoliese esančiose Bernardinų kapinėse amžino poilsio atgulė jos senelis. O kiek apie šią bažnyčią ir su ja susijusius įvykius Marilei yra pasakojusi jos močiutė!

Atstatytojo Šv. Didako altoriaus šventinimo ceremonija ir pristatymo visuomenei iškilmės vyko 2009 m.

rugpjūčio 13 dieną ir tapo reikšmingu Pirmojo „vilniukų“ suvažiavimo akcentu. Iškilmėse dalyvavo Jo Ekscelencija Lenkijos Respublikos ambasadorius Janušas Skolimovskis (Janusz Skolimowski), dainininkė Marilė Rodovič su vyru ir sūnumi, lietuvių aktorius ir skaitovas Tomas Vaisieta, poetė Inga Krukauskienė, Lietuvai pagražinti draugijos pirmininkas Juozas Dingelis ir kiti garbingi svečiai. Altoriaus šventinimo apeigas atliko pranciškonas kunigas Algirdas Malakauskis OFM, bažnyčios choras giedojo Grigališkojo choralo giesmes.

Pašventinus altorių, Lenkijos Respublikos ambasadorius Janušas Skolimovskis pasveikino šios puikios iniciatyvos organizatorius, Janui Rodovičiui įteikė Lenkijos gynybos ministro pasirašytą įsakymą dėl jo senelio Stanislovo Rodovičiaus (Stanisław Rodowicz), Katynėje žuvusio kankinio mirtimi, karinio laipsnio po mirties pakėlimo.

Dailininkė iš Lenkijos Vanda Rodovič (Wanda Rodowicz) Marilei Rodovič ir Žilvinui Radavičiui įteikė

nutaptus jų portretus. Po renginio vyko Lietuvos Radavičių ir Lenkijos Rodovičių giminės susitikimas, kuriame buvo aptariamose tolesnės giminės abiejų šakų projektinės bendradarbiavimo galimybės.

Vilniaus sakmė iš močiutės lūpų

Jeigu jau Marilė Rodovič dalyvavo Pirmajame pasaulio „vilniukų“ suvažiavime, tai kiek ji jaučiasi „vilniuke“?

Visa jos vaikystė, kaip pati Marilė sako, tekėjo po Vilniaus ženklų, nes šį miestą pažino dar jame nebuvo. Marilės močiutė, kalbėjusi lenkiškai su tuo vilnietišku akcentu, kurį atvažiavusieji iš Lenkijos bemat pajunta, buvo virtualių ekskursijų po Vilnių vadovė, kuri Marilę ir supažindino su Vilniaus gatvėmis, bažnyčiomis ir įžymybėmis. Kai dabar Vilniuje Marilė išgirsta tą mielą jos širdžiai savitos vilnietiškos lenkų kalbos akcentą, tai ją bemat nukelia į močiutės pasakojimų laikus. Nė karto nebuvo Vilniuje, augo su Vilniaus sakme iš močiutės lūpų, pažinojo visas šio įstabaus miesto, koks gali būti tik pasakojimuose, gatves ir skersgatvius, ir, aišku, bažnyčias: Bernardinų ir Šv. Dvasios, Katedros. Visiems laikams į atmintį įstrigo tokie gatvių vardai kaip Garbarska (Odminių), Niemecka (Vokiečių), Wileńska (Vilniaus), Wielka (Didžioji). Visa tai tapo miesto ir jos pačios dvasios topografija. Dabar, kai buvudama Vilniuje išgirsta tą vietos lenkų šneką, Marilei tampa šilta ir miela krūtinėje, nes primena vaikystėje patirtus prisiminimus iš močiutės.

Baltoji gulbė liko tik prisiminimuose

Priėjome tą pasakojimo ribą, kai laikas tarti žodį kitą apie Marilės tėvus ir giminės Vilniuje. Marilės močiutė, mamos mama, buvo kilusi iš Lydos. Kita močiutė, tėvo motina, kilusi iš Tulos, buvo rusė. Marilė tvirtina, kad todėl gerai jaučianti slavų sielą, jai artimos ir rusų dainos. Dainuodama net ir vakarietiškus hitus, juos permiežia „rytų siela ir ilgesiu“ – taip jaučia pasaulį.

Marilės mama gimė Vilniuje, mokėsi Seserų nazaretiečių gimnazijoje. 17 metų ištekėjo. Tai buvo priverstinės vedybos, nes tokio amžiaus merginas Antrojo pasaulinio karo metais vokiečiai darbams veždavo į Vokietiją. Ištekėjusių moterų nevezė, tad būsimoji Marilės mama paskubėjo ištekėti už Viktoro Rodovičiaus, kuris buvo baigęs teisę ir biologiją, prieš karą buvo asistentas Stepono Batoro universitete.

Senelis iš mamos pusės buvo grimumotojas Pohuliankos teatre (dabar Rusų dramos teatras J. Basanavičiaus gatvėje). Marilės senelis iš tėvo pusės Vladislovas Rodovičius savo kilme buvo žemaitis, tai, regis, išsiaiškino Žilvinas Radavičius. Vilniuje jis buvo vaistininkas ir visa šeima buvo farmacininkai. Senelio brolis Janas Didžiojoje gatvėje turėjo vaistinę „Pod Łabędziem“ („Po gulbe“). Pokario metais visi Rodovičių giminės nariai iš Vilniaus persikraustė į Lenkiją.

Atvažiuodavusi į Vilnių koncertuoti Marilė ateidavo prie tos vaistinės ir ilgesingai žvelgdavo į baltąją gulbę vitrinoje – vaistinės „Gulbė“ simbolį. Per visą sovietmetį sugebėta išsaugoti vaistinės pavadinimą ir simbolį, darbuotojai nė už ką nesutiko atsisveikinti su ta gulbe, nors Marilė ir labai norėjo įsigyti. Dabar neliko nei senojo pavadinimo, nei gulbės.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Griausmasvaidis Tomas Vaisieta priminė mūsų tautų šlovingos istorijos laikus

Atminimui nusifotografavo Radavičių ir Rodovičių giminės asmenys

Naujas „Fizikos terminų žodyno“ leidimas ir dar šis tas (2)

Valerija VAITKEVIČIŪTĖ

Pradžia Nr. 19

„639. Saugosime, puoselėsime ir propaguosime lietuvių kalbą, skatinsime laikytis kalbos tradicijų, įgyvendinsime lietuvių kalbos sisteminio stiprinimo programą.“

Taip teigia „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008–2012 metų programos įgyvendinimo priemonių 3 lentelė. Vyriausybės 2008–2012 metų veiklos strategijos nuostatų įgyvendinimo priemonė (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008–2012 metų programos IV dalis)“.

Kaipgi laikomasi įsipareigojimų ir pažadų?

Kai visos pagrindinės dviskiemenės veiksmažodžių formos turi tvirtą galę šaknį, neturi šaknies balsių kaitos, esamojo laiko 3-iasis asmuo baigiasi galūne –(i)a, o būtojo kartinio laiko trečiasis asmuo galūne –ė, tai esamojo laiko asmenys kirčio į priešdėlį nenukelia. Taip juos kirčiuoja *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 2000, ir šeštas (trečiasis elektroninis) leidimas, 2006 (toliau DŽ), pvz.: *žvelgti, žvelgia, žvelgė – pažvelgiu, pažvelgi, pažvelgia, pažvelgiame, pažvelgiate, pažvelgia*. „Naujųjų“ kalbininkų iniciatyva šių esamojo laiko veiksmažodžių kirtis keliamas į priešdėlį, pvz.:

atkskleidžia (= atkskleidžia), į žvelgia (= įžvelgia), išsiruošia (= išsiruošia), prisilenkia (= prisilenkia), neaplenkia (= neaplenkia), neapsiverčia (= neapsiverčia), nesijaučia (= nesijaučia), nesijaučia (= nesijaučia), nekrepia (= nekrepia), nekrepia (= nekrepia), pažeidžia (= pažeidžia), nesuteikia (= nesuteikia), neveikia (= neveikia).

Išnormintas ir iš šių veiksmažodžių padarytų pusdalyvių kirčiavimas, pvz.: *atsižvelgiant (= atsižvelgiant, plg. atsižvelgia), nekrepiant (= nekrepiant, plg. nekrepia)* ir t. t.

Išnormintas būsimojo laiko 3-iojo asmens kirčiavimas. Reikia kirčiuoti *kąsusi, kąsiesi, kausis (ne kausis), paskėlsiu, paskėlbi, paskėlbi (ne paskėlbi), pritrąksiu, pritrąksi, pritrąks (ne pritrąks), bet surengsiu, surengsi, surengs (ne surengs)*.

Reikėtų DŽ įvade aptarti veiksmažodžių būsimojo laiko kirčiavimą ir veiksmažodžių lizduose duoti pavyzdžių su jais.

Neveikiamieji būtojo laiko dalyviai, nepriešdėliniai, padaryti iš trumpą arba tvirtągalę šaknį turinčios dviskiemenės bendraties pagal tradicinę taisyklę kirčiuojami kaip būdvardžiai *gėras, gerà (geriems, gerūs, geroms, geràs). Kirčiuoti trumpieji šaknies balsiai a, e neveikiamųjų būtojo laiko dalyvių tariaimi ilgieji atvirieji tvirtągaliai: kàsti – kàstas, kastà (kastiams, kastūs, kastoms, kastàs), mèsti – mèstas, mestà (mestiams, mestūs, mestoms, mestàs).* Šie dalyviai, gavę priešdėlį, kirčiuojami kaip daugiaskiemieniai būdvardžiai *àpskritas, àpskrità (àpskritiems, àpskritūs, àpskritoms, àpskritàs), àpskritas, àpskrità (àpskritiems, àpskritūs, àpskritoms, àpskritàs).* Tik šių dalyvių, kaip ir veiksmažodžių, priešdėlių balsiai *a, e* visada yra trumpieji: *àpkastas, àpkastà (àpkastiams, àpkastūs, àpkastoms, àpkastàs), pàkestas, pàkestà (pàkestiams, pàkestūs, pàkestoms, pàkestàs)*.

Vienas iš „Fizikos terminų žodyno“ sudarytojų prof. Pranas Juozas Žilinskas

(*pamestiems, pàmestus, pàmestoms, pàmestas), nèmestas, nemestà (nemestiems, nèmestus, nemestoms, nèmestas); àpkauptas, àpkauptà (àpkauptiems, àpkauptus, àpkauptoms, àpkauptas), pàkeistas, pàkeistà (pàkeistiems, pàkeistus, pàkeistoms, pàkeistas).*

Taip šiuos nepriešdėlinius ir priešdėlinius dalyvius kirčiuoja V. Kamanauskas, *Trumpas lietuvių kalbos kirčio mokslas*, 1930, p. 68; B. Babrauskas, *Kirčiavimo taisyklės*, 1939, p. 38, 41; *Lietuvių kalbos rašybos žodynas*, 1948, p. 66; A. Laigonaitė, *Literatūrinės lietuvių kalbos kirčiavimas*, 1959, p. 86; P. Skardžius, *Lietuvių kalbos kirčiavimas*, 1968 (Čikaga), p. 88; *Lietuvių kalbos gramatika*, 1971, t. 2, p. 371; A. Laigonaitė, *Lietuvių kalbos akcentologija*, 1978, p. 92; *Грамматика литовского языка*, 1985 (kurioje daug kirčio klaidų, главный редактор В. АМБРАЗАС) *irgi laikosi tradicinio jų kirčiavimo*, p. 301; *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 1994, p. 363, 368; P. Kniūkšta, A. Lyberis, *Mokomašis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas*. Antras papildytas ir pataisytas leidimas 2004, 2003, 2002, 1999, 1998, 1997, 1996, pastarajame p. 119. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos rekomenduota 2001 02 03, Nr. 69; V. Vaitkevičiūtė, *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas*, 1997, 2004, pastarajame p. 218–219. Vadovėlių leidybos komisijos rekomenduota aukštųjų mokyklų studentams; *Lietuvių kalbos žinynas*, 1998, p. 422–423 ir kt.

DŽ 2000 ir 2006 šių dalyvių nepateikia nei atitinkamų veiksmažodžių lizduose, nei atskirais lizdais. Taigi, nekiekvienas geba atsiminti jų linknių kirčio vietą ir priegaidę. Dabar šių priešdėlinių neveikiamųjų dalyvių kirčiavimas išnormintas – jie kirčiuojami kaip atitinkamo nepriešdėlinio veiksmažodžio bendratis, pvz.:

apšviestas (= apšviestas), atimtas (= atimtas), atliktas (= atliktas), apvogtas (= apvogtas), išgirstas (= išgirstas), iškirštas (= iškirštas), iškrėstas (= iškrėstas), išveštas (= išveštas), įvėstas (= įvėstas, bendr. vėsti), padeņgtos (= padeņgtos), pakviestas (= pakviestas), paliktas (= paliktas),

pareņgtos d. v. (= pareņgtos), paruoštas (= paruoštas), paslėptas (= paslėptas), pateiktos d. v. (= pateiktos), pratęstas (= pratęstas), priveřstas (= priverstas), sureņgtas (= sureņgtas) ir t. t. Tokio kirčiavimo neįteisino jokie leidiniai. Kaip kirčiuoti kitus linknius? Kurios jie kirčiuotės?

Vienintelis leidinys neveikiamuosius nepriešdėlinius ir priešdėlinius dalyvius pateikia atskirais lizdais ir nurodo jų kirčiuotę – V. Vaitkevičiūtės *Lietuvių kalbos tarties pagrindai ir žodynas*, 2001. Žodyną autorė išleido savo lėšomis, nes tuo metu buvęs VLKK pirm. A. Rosinas 1998 01 05 Nr. 03-05-1 raštu pranešė autorėi, kad nutarta: „... V. Vaitkevičiūtės „Lietuvių kalbos tarties žodyno“ leidybos neremti, nes žodyno, koks jis dabar parengtas, Komisija negali aprobuoti: žodyne nėra nuoseklios transkripcijos (nepasirinkta nė viena įprasta sistema), neaiškūs pateiktų žodžių atrankos kriterijai (pateikiama tarmybinių ir retų žodžių, įtraukti dalyviai (visa išretinta mano. – V. V.), o, pavyzdžiui, pusdalyvių ir padalyvių nėra), pateikiama per daug klaidingų tarimo pavyzdžių“. A. Rosinas ir anoniminiai recenzentai nieko negirdėjo apie *Tarptautinę fonetinę transkripciją*, kurią pirmą kartą išspausdino *Tarptautinė fonetikos asociacija* 1908 (žr. *Слобaрь лингвистических терминов*, 1966, p. 479), aš ją naudoju, kaip ir kitų Europos kalbų fonetikai. Prašiau recenzijų, bet negavau. Jų iš A. Rosino išreikalauti „nepajėgė“ ir Komiteto pirm. Ž. Jackūnas, atsiutęs man tik kreipimąsi į A. Rosiną 1998 03 02, Nr. 106-109, kuriame rašoma: „Prašu Jus pateikti V. Vaitkevičiūtei minėtų recenzentų kopijas, sudarant autoriui galimybę išsamiai susipažinti su Valstybinės lietuvių kalbos komisijos argumentais“.

Recenzentų pavardžių nežinau, priekaištai tendencingi – nepateikta nė vieno pavyzdžio, tarties klaidomis, matyt, laikomas *l'* minkštojo tarimas priebalsių samplaikoje, einančioje prieš užpakalinės eilės balsį, būdingas visai Lietuvai, pvz.: *pòl'ka, vól'sas* ir kt. Žodyną sudaro 1241 p., daugiau nieko negalėjau įtraukti. A. Rosinas, aišku, jau tada rengė dirvą kirčiavimo „reformai“.

„Fizikos terminų žodyno“ recenzentas kalbininkas terminologas dr. Jonas Klimavičius

FTŽ minėtus dalyvius kirčiuoja taip, kaip reikalauja įvairiuose leidiniuose pateiktos tos pačios jų kirčiavimo taisyklės:

àpverstas 885, *įgaubtas* 394, 395, *iškreiptas* 885 ir kt.

Anksčiau pateikti priešdėliniai įvardžiutiniai būtojo laiko neveikiamieji dalyviai kirčiuojami taip: *àpkastàsis, àpkastòjo, àpkastàjam¹, àpkastàjį, àpkastòjuo, v. š. àpkastàsis, àpkastòjį, àpkastòsios, àpkastàjai, àpkastàją, àpkastàją, v. š. àpkastòjį*.

FTŽ juos kirčiuoja būtent taip: *àpgrėžtàsìs* 543, *neiškreiptòjì* 222, *išplėstàjìa* 431, *paslėptàsìs* 886, *paslinktàsìs* 712, *sukauptòjì* 176, *surištòjo* 816, *surištòjì* 176, *surištòsios d. v. 355, sutelktàsìs* 166, *sutelktòjì* 900 ir kt.

Neveikiamuosius būtojo laiko nepriešdėlinius ir priešdėlinius dalyvius, padarytus iš tvirtąpradės ar tvirtąpradės kilmės dviskiemenės bendraties, reikia kirčiuoti kaip dviskiemenius būdvardžius *bàltas, baltà (baltiems, baltūs, baltoms, baltàs), tvirtas, tvirtà (tvirtiems, tvirtūs, tvirtoms, tvirtàs).* FTŽ jų nėra.

Dabartiniai kalbininkai jų kirčiavimą išnormino, pvz.:

dúoti – dúotas, duotà (duotiems, dúotus, duotoms, dúotas), duotų d. k. (ne dúotų); gáuti – gáutas, gautà (gautiems, gáutus, gautoms, gáutas), gáutus d. g. (ne gautūs), gáuta v. įn. (ne gautà), gáutu v. įn. (ne gautù); dirbti – dirbtas, dirbtà (dirbtiems, dirbtus, dirbtoms, dirbtàs), dirbtus d. g. (ne dirbtūs), dirbtas d. g. (ne dirbtàs), dirbtu v. įn. (ne dirbtù), dirbta v. įn. (ne dirbtà); skirti – skirtas, skirtà (skirtiems, skirtus, skirtoms, skirtàs), skirtus d. g. (ne skirtūs), skirtas d. g. (ne skirtàs);

àpgròbti – àpgròbtas, àpgròbtà (àpgròbtiems, àpgròbtus, àpgròbtoms, àpgròbtas), àpgròbtas d. g. (ne àpgròbtas); àplėisti – àplėistas, àplėistà (àplėistiems, àplėistus, àplėistoms, àplėistas), àplėistus d. g. (ne àplėistūs), àplėistu v. įn. (ne àplėistù), àplėistamė v. viet. (ne àplėistamė); idėti – idėtas, idėtà (idėtiems, idėtus, idėtoms, idėtàs), idėtas d. g. (ne idėtàs); idiegti –

idiegtas, idiegtà (idiegtiems, idiegtus, idiegtoms, idiegtas), idiegtas v. v. (ne idiegtas); pasiekti – pasiektas, pasiektà (pasiektiems, pasiektus, pasiektoms, pasiektàs), pasiektà v. įn. (ne pasiektà); užčiuopti – užčiuoptas, užčiuoptà (užčiuoptiems, užčiuoptus, užčiuoptoms, užčiuoptàs), užčiuoptas v. v. (ne užčiuoptas); užgróbtì – užgróbtas, užgróbta (užgróbtiems, užgróbtus, užgróbtoms, užgróbtàs), užgróbtas v. v. (ne užgróbtas); àpdėrgti – àpdėrgtas, àpdėrgtà (àpdėrgtiems, àpdėrgtus, àpdėrgtoms, àpdėrgtàs), àpdėrgtas v. v. (ne àpdėrgtas); atstùmti – atstùmtas, atstùmtà (atstùmtiems, atstùmtus, atstùmtoms, atstùmtàs), atstùmtus d. g. (ne atstùmtūs); įkùrti – įkùrtas, įkùrtà (įkùrtiems, įkùrtus, įkùrtoms, įkùrtàs), įkùrtas d. g. (ne įkùrtàs); nukėlti – nukėltas, nukėltà (nukėltiems, nukėltus, nukėltoms, nukėltàs), nukėlti d. v. (ne nukėlti nuo balkono); paskėlbtì – paskėlbtas, paskėlbtà (paskėlbtiems, paskėlbtus, paskėlbtoms, paskėlbtàs), paskėlbtas d. g. (ne paskėlbtūs); sukùrti – sukùrtas, sukùrtà (sukùrtiems, sukùrtus, sukùrtoms, sukùrtàs), sukùrtas d. g. (ne sukùrtūs).

Visų veiksmažodžių bendratys, iš kurių padaryti kà tik pateikti dalyviai, DŽ 2000 ir 2006 duotos tvirtąpradės ir tvirtąpradės kilmės. O tai rodo, kad taip kirčiuoti dalyvius, kaip dabar kirčiuojama, nevalia.

Išnormintas ir atitinkamų veiksmažodžių 3-iosios pagrindinės formos, t. y. būtojo kartinio laiko 3-iojo asmens, kirčiavimas. Visuose žodynuose pateiktos trys pagrindinės veiksmažodžių formos, bet taip nekirčiuojama jokiam žodyne, pvz.:

asklēisti, atsklēidžia, atsklēidė (ne atsklēidė); atšaukti, atšaukia, atšaukė (ne atšaukė); pasiglemžti, pasiglemžia, pasiglemžė (ne pasiglemžė); pateikti, pateikia, pateikė (ne pateikė); priblòkšti, priblòškia, priblòškė (ne priblòškė); susireñti, susiremia, susiremė (ne susiremė); neatsklėisti, neatsklėidžia, neatsklėidė (ne neatsklėidė); neneigti, neneigia, neneigė (ne neneigė); nepaneigti, nepaneigia, nepaneigė (ne nepaneigė); nepateikti, nepateikia, nepateikė (ne nepateikė) ir t. t.

Reikia žiūrėti į DŽ 2000 ar 2006 ir kirčiuoti 3-iają pagrindinę veiksmažodžių formą kaip ten.

¹ Čia á tvirtąpradis, nes ši forma padaryta iš *àpkastám + jam*.

Taip pat išnormintas kirčiavimas bevardės giminės dalyvių, pagal tradiciją išlaikančių vyriškosios giminės vienas kitą galininko kirčio vietą ir priegaidę, pvz.:

atliktą – atlikta (ne atlikta), atsiųstą – atsiųsta (ne atsiųsta); nutiestą – nutiesta (ne nutiesta); pamirštą – pamiršta (ne pamiršta); paruoštą – paruošta (ne paruošta); pasielgtą – pasielgta (ne pasielgta); pateiktą – pateikta (ne pateikta); uždraustą – uždrausta (ne uždrausta); užterštą – užteršta (ne užteršta) ir t. t.

DŽ 2000 ir DŽ 2006 pateiktos pagrindinės tvirtagalės veiksmažodžių formos grįžti, grįžta, grįžo, pýkti, pýksta, pýko, esamojo laiko tvirtagalys 3-čiasis asmuo týli rodo, kad negalima kirčiuoti grįžai (= grįžai), pýkstu (= pýkstù), týliu (= týliù). Ir, atvirkščiai, tvirtapradės kilmės ar tvirtapradės priegaidės pagrindinės formos rúngti, rúngia, rúngė, skélbti, skélbia, skélbė, kósti, kóšia, kósė, siekti, siekia, siekė, úosti, úodžia, úodė, bendraties ir būtojo kartinio laiko forma lémti, lėmė, esamojo laiko 3-čiojo asmens forma gimsta rodo, kad negalima kirčiuoti núrungė (= nurungė), skelbiù rekl. (= skelbiu), nukóšiamė (= nukóšiamė), pásiekė (= pasiekė), úžuodė (= užuodė), lemtas (= lėmtas, plg. lėmti), lemta (= lėmta, plg. lėmtą), gimsti (= gimsti), bet gimeĩ, nes būtojo kartinio laiko 3-čiasis asmuo – gimė.

Reikia kirčiuoti vyráuja (= ne vyráuja) reikšme įsigali, viešpatauja) plg. grybáuja – ieško grybų, vyráuja – ieško vyrų.

Painiojami būtojo laiko neveikiamieji priešdėliniai dalyviai, padaryti iš veiksmažodžių minti, mina, mýnė – trýpti ir miñti, mēna, minė – turėti galvoje, nepamiršti: primintas, primintà – pripėduota, bet primintas, primintà (įvykis).

Tik DŽ 2000 ir DŽ 2006 padės išvengti klaidų, kurių net sovietmečiu tiek nedarydavome.

Fantazija ir tikrovė

Spalio 21 d. „Mokslo Lietuvos“ numeryje paskelbtas Valerijos Vaitkevičiūtės straipsnelis „Ar gerai kirčiuojame lietuvių vardus?“. Straipsnelyje esama daug taisyklingai sukirčiuotų lietuviškų ir nelietuviškų vardų, kas neabejotinai įdomu ir naudinga laikraščio skaitytojams. Tik atkreiptinas dėmesys, kad greta mokomosios medžiagos pateikti kaltinimai Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkei ir jos pavaduotojai, o kartu ir kažkokiai „naujajai“ kalbininkų kartai, neturi nieko bendra su tikrove. Kalbos komisija nėra keitusi vardų kirčiavimo normų, lygiai kaip ši institucija nėra atsakinga už autorės nurodytus kelis netaisyklingai sukirčiuotus reklamų tekstų (?) pavyzdžius (apie juos derėjo informuoti Valstybinę kalbos inspekciją). Taigi autorės teiginiai apie paslaptinę „išnorminimą“, švelniai tariant, yra fantazija.

Doc. dr. Irena Smetonienė
Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2010 m. Mokslo Lietuva vykdo projektą Mokslui, visuomenei ir kultūrai. Siekdama populiarinti laikraštyje publikuojamą medžiagą redakcija leidžia naudotis publikacijomis tol, kol Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia minėtą projektą.

Pasaulinė mokslo diena

Donata KULVIECAITĖ

Lapkričio 10 dieną Vilniaus Pedagoginio universiteto Senato posėdžių salėje įvyko Pasaulinės mokslo dienos minėjimas. Joje dalyvavo Lietuvos Nacionalinės UNESCO komisijos nariai, UNESCO Generalinė sekretorė Gintarė Tamašauskaitė, Juozo Kazicko šeimos fondo administracijos direktorius Zenonas Bedalis, Vilniaus Pedagoginio universiteto senato nariai, Fizikos ir Technologijos fakulteto dekanas, profesoriai ir magistrantai bei kiti mokslininkai.

Mokslo renginį, skirtą Pedagoginio universiteto 75-čiui, pradėjo rektorius akademikas Algirdas Gaižutis. Jis pristatė prof. habil. dr. Liubomiro Kulvieco knygą „Fragments on History of Physics and Mathematics“ (2010, Petro ofsetas), skirtą Izaoko Niutono atminimui. Knygos rėmėjai: Juozo Kazicko šeimos fondas, Vytauto Landsbergio fondas, Sauliaus Karoso labdaros ir paramos fondas ir Lietuvos Nacionalinė UNESCO komisija. Knygą sudaro prof. Liubomiro Kulvieco straipsniai iš pasaulinės mokslo istorijos anglų, vokiečių, rusų kalbomis. Toks knygos daugiakalbiškumas leis su Liubomiru Kulvienu susipažinti daugiau mokslininkų iš Europos ir kitų pasaulio šalių.

Ypatingas dėmesys Liubomiro Kulvieco leidinyje skirtas didžiųjų klasikų Izaoko Niutono, Izaoko Barrow ir Alberto Einšteino mokslinei palikimo analizei.

Vilniaus Pedagoginio universiteto profesorius Libertas Klimka savo pranešime kalbėjo apie laiko sampratą. Prof. Liubomiro Kulvieco nuopelnus pasauliniam mokslui jis apibūdino keturiais teiginiais: 1) atlikęs griežtą fundamentinių gamtotyros sąvokų „Laikas“, „Svoris“, „Greitis“, „Pagreitis“ analizę, jis pateikė konceptualių jų interpretaciją; 2) L. Kulviecas sukūrė naują klasikinių disciplinų dėstymo būdą, kuris rėmėsi sąvokų genezės logikos atskleidimu; 3) remiantis mūsų amžiaus pasiekimais, buvo išnagrinėtas Izaoko Niutono, Žano d'Alamberto, Alberto Einšteino mokslinis palikimas; 4) buvo sukurtas laiko sąvokos algebrinis apibūdinimas ir jo aksioma-

VPU rektorius akademikas Algirdas Gaižutis, studijų skyriaus vedėjas prof. dr. Antanas Kiveris, prof. Libertas Klimka, Juozo Kazicko šeimos fondo administracijos direktorius Zenonas Bedalis ir Fizikos ir technologijos fakulteto dekanas Alfonsas Rimeika

tiniai pagrindai. Jais remiantis Liubomiras Kulviecas pateikė naujus kitų fizikos sąvokų, susijusių su laiko sąvoka, apibrėžimus.

Prisiminimais apie profesorių Liubomirą Kulviecą dalijosi Vytautas Pocius, prof. Antanas Kiveris, Vilniaus Pedagoginio universiteto Fizikos ir technologijos fakulteto dekanas Alfonsas Rimeika, Eglė Makariūnienė bei kiti mokslininkai.

Kreipdamasis į Vilniaus Pedagoginio universiteto mokslinę bendruomenę, Juozo Kazicko šeimos fondo administracijos direktorius Zenonas

Prof. Libertas Klimka ir Juozo Kazicko šeimos fondo administracijos direktorius Zenonas Bedalis

VPU dėstytojų vokalinis kvintetas: Rasa Kiriliauskienė, doc. dr. Jolanta Abramauskienė, Vilius Tavoras ir prof. dr. Antanas Kiveris

Bedalis akcentavo mokslo ir verslo bendradarbiavimo reikšmę. Iš tiesų, profesorius Liubomiras Kulviecas buvo žymus XX amžiaus mokslo istorikas, jo moksliniai darbai užima ypatingą vietą klasikines mechanikos istorijoje.

Liubomiro Kulvieco knygos „Fragments on History of Physics and Mathematics“ (2010) rėmėjų fondų atstovams Pedagoginio universiteto rektorius akademikas Algirdas Gaižutis įteikė padėkos raštus ir jubiliejinius universiteto medalius.

Meninėje Pasaulinės mokslo dienos minėjimo programoje koncertavo Vilniaus Pedagoginio universiteto dėstytojų vokalinis kvintetas: doc. Rasa Kiriliauskienė, doc. dr. Asta Rauduvaitė, doc. dr. Jolanta Abramauskienė, dr. Vilius Tavoras, prof. dr. Antanas Kiveris. Jie atliko XVII a. anglų kompozitorių vokalius kūrinius bei Algimanto Raudonikio dainą.

Jonas Jablonskis žymių užsienio kalbininkų akiratyje

Arnoldas PIROČKINAS

Pabaiga, pradžia Nr. 19

Metais kitais vėliau J. Jablonskio sintaksės darbais yra nemaža pasinaudojęs ir juos gražiai įvertinęs žymus vokiečių kalbotyros atstovas Ernstas Frenkelis (Fraenkel, 1881–1957) savo istorinės sintaksės studijoms. 1926 ir 1928 m. Kaune leistame humanitarinių mokslų fakulteto leidinyje *Tauta ir žodis* jis vokiškai išspausdino monografiją *Lietuvių kalbos linksnių sintaksė*, o 1929 m. Heidelberge atskira knyga – *Lietuvių kalbos polinksnių ir prielinksnių sintaksė*. Pirmoji monografija 1928 m. Kaune išėjo dar kaip žurnale skelbto teksto atspaudas, taip pat knyga. Jos įvade E. Frenkelis labai palankiai atsiliepė apie J. Jablonskio sintaksės darbus:

„Kaip naujosios rašomosios kalbos didžiausios vertės medžiagos rinkiniai, antra vertus, yra skirsniai apie linksnių vartojimą Jablonskio (pseudonimas *Rygiškių Jonas*) *Lietuvių kalbos gramatikos*, 2 leid., Kaunas, 1922, p. 53 ir kt. To paties autoriaus *Lietuvių kalbos sintaksės*, deja, tėra pirmoji dalis (Seinai, 1911), kurioje išimtinai nagrinėjama sakinio sintaksė. Tačiau man didžiai yra pravertę skirsniai apie sakinio dalis ir jų įvairovę, apie dalyvius, gerundijus [?], bendratis ir t. t. (p. 19 ir kt). Jablonskio didžiai vertingi veikalai parašyti praktikos požiūriu, bet jo tiksliais naujosios rašomosios kalbos vartosenos, kuri susidarė naujausiu laiku, apibūdinimais dėkingai naudosis kiekvienas tyrėjas“¹.

F. Frenkelis dar nespėjo pasinaudoti tais pačiais 1928 m. išėjusioje J. Jablonskio knygoje *Linksniai ir prielinksniai* sukaupia gausia vertinga medžiaga ir tiksliai išvadomis. Tai jis padarė antroje studijoje. Čia jis nurodo: „Iš kitų rinkinių, suprantama, man ypač naudingi apstūs pavyzdžiai iš Jablonskio gramatikos, taip pat iš jo *Linksnių ir prielinksnių* (Kaunas, 1928)“.

Nors abiejų lietuvių kalbos sintaksės tyrėjų tikslai buvo skirtingi, vis dėlto būtų verta kada plačiau pagnagrinti jų mokslinių darbų santykį: kuo pasinaudojo E. Frenkelis, ir, antra vertus, patikrinti, ar kiek nors į jo pirmosios studijos pirmąją dalį atsivėlė J. Jablonskis rašydamas paskutinį savo sintaksės veikalą *Linksnius ir prielinksnius*.

Tais pačiais 1929 m., kaip ir E. Frenkelis, vokiečių kalbininkas Eduardas Hermanas (1859–1950; apie jį žr. A. Sabaliauskas, cit. veik., p. 209–211) išleido specialiai lietuvių bendrinės kalbos

atsiradimui ir dabatinei būklei skirtą studiją *Lietuvių bendrinė kalba kaip bendrosios kalbotyros problema*². Joje, be kita ko, sakoma, kad lietuvių bendrinė kalba turi gana tikslų gimimo datą: „Ji [bendrinė kalba] remiasi dabartine rašomąja kalba, kuri 1883 m. prasideda pasirodžius Aušrai“ (p. 67). Mums, kurie suvokiame J. Jablonskio veiklą kaip esmingai nulėmusią lietuvių bendrinės kalbos raidą, E. Hermano samprotavimai ir sugretinimai gali pasirodyti daugiau deklaratyvūs, negu tikslūs. Autorius J. Jablonskį lygina su vokiečių XVIII a. rašytoju ir mokslininku Johanu Kristofu Gotšedu (Gottsched), kuris veikale *Vokiečių kalbos meno pagrindimas pagal geriausių praeito ir dabartinio amžiaus rašytojų pavyzdžius* (1748 m.) deklaravo, kad kalbos idealas yra leksikos ir sintaksės struktūros atrankos dalykiškumas (Sachlichkeit), paprastumas (Einfachheit), aiškumas (Klarheit). J. K. Gotšedas, kaip XVIII a. klasicizmo (pseudoklasicizmo) principų griežtas šalininkas, reikalavo viską

Karlis Miülenbachas (1853–1916). J. Jablonskio kolega 1889–1895 m. Mintaujose (Jelgavos) gimnazijoje

kalboje reguliuoti ir racionaliai grįsti. Vėliau iš šių jo nuostatų yra tyčiojęsis Gotholdas Efraimas Lesingas (Lessing, 1729–1781), taip pat *Audros ir veržimosi* rašytojai Vokietijoje.

Kad būtų akivaizdesnis J. Jablonskio gretinimas su J. K. Gotšedu, pateikiame kelias 107 p. esančias ištraukas. Pirmiausia sakoma: „Gana neįprastai didelė buvo ir tebėra profesoriaus Jablonskio įtaka. Ji tuo labiau didesnė, kad Jablonskis savo gramatikos veikalais daug metų, netgi nuo prieškarinio laiko, stengiasi nustatyti normas“. Toliau, išvardijęs J. Jablonskio knygas, taip apibūdina jo panašumą į minėtą vokiečių klasicizmo adeptą: „Jablonskio nuostatas galima lyginti su Gotšedo [nuostatomis], kaip jas nurodo Burdachas jubiliejiniame Zauerio rinkinyje; bet jo įtaka dar didesnė. Tai, ką Jablonskis nustato esant teisinga, pagal savo prigimtį daugeliu atžvilgių yra tas pats, ką Giuntertas (Grunfragen der

Jonas Jablonskis 1890 m., kada, dirbdamas Mintaujose berniukų gimnazijoje, pradėjo lietuvių bendrinės kalbos norminamąją veiklą ir bendravo su Karliu Miülenbachu

Sprachwissenschaft, p. 126) yra sakęs apie šnekamąją kalbą: jai „dažnai turi būti dirbtinai išgalvojamos (ersonnen werden müssen) taisyklės, kad kalbančiam būtų įsakoma, kas teisinga, o kas klaidinga“ (p. 107)³.

Ši tirada rodo, kad autorius, vadovaudamasis visai kitokiais vokiečių (tą patį tiktų sakyti apie prancūzų ar tuo labiau anglų) bendrinės kalbos formavimosi ypatybėmis, gana paviršutiniškai suvokė lietuvių bendrinės kalbos susidarymo ir tolesnės raidos mechanizmą, o kartu jam liko svetima J. Jablonskio vaidmens tame procese esmė. To nesuvokimo pagrindinė priežastimi reikėtų laikyti tai, kad E. Hermanas lietuvių bendrinę kalbą nagrinėjo izoliuotą nuo kitų XIX a. susiformavusių bendrinių kalbų. Jeigu jis nebūtų išleidęs iš akių serbų – chorvatų, slovakų, čekų, pagaliau norvegų antrosios bendrinės kalbos lansmo kūrime, tikriausiai būtų atsargiau kalbėjęs apie J. Jablonskio taisyklių savavališkumą ir tų taisyklių primetimą bendrinei kalbai. J. Jablonskis savo taisykles vedė iš vidinės lietuvių kalbos ir jomis priešinosi išoriniam poveikiui, o J. K. Gotšedas kalbai stengėsi teikti proto, logikos pagimdytas taisykles.

Kas matė šių abiejų kalbos normintojų skirtumą, tas neskubėjo primesti J. Jablonskiui nenatūralių pastangų piršti savo, ne kalbos taisykles. Tada ir visa J. Jablonskio norminamoji veikla rodėsi kitoje šviesoje, kaip ją, pavyzdžiui, matė žymusis latvių kalbotyros šulas Janis Endzelynas. Apskritai latviai atidžiai sekė savo kaimynų ir artimiausių kalbos gentainių lietuvių kalbotyros raidą, o kartu ir J. Jablonskio dideles pastangas ją kreipti tinkama linkme. Tačiau apie latvių dėmesį lietuvių kalbai ir kalbininkams reikėtų atskiro rašinio. Tad čia pasitenkiname tik didžiausio jų kalbos tyrėjo, niekada nebuvusio lietuvių kalbos nuošalyje, atsiliepimais apie J. Jablonskį, randa-

mais viename jo straipsnių – *Kova dėl kalbos kultūros Lietuvoje*, kuris buvo 1935 m. išspausdintas žurnale *Ceļi* (Keliai)⁴.

Šioje didelėje ir gana įžvalgioje bei išsamioje lietuvių bendrinės kalbos panoramoje keliais atvejais taip pat minimas J. Jablonskis. Antai pačioje straipsnio pradžioje, kur apibūdinama dėl pavergėjų persekiojimų susidariusi nepaprastai sunki kalbos būklė Didžiojoje ir Mažojoje Lietuvoje, kada atsiradusi lietuvių bendrinė kalba negalėjo laisvai plėtotis ir buvo stelbiama rusų, lenkų bei vokiečių kalbų, J. Endzelynas taip vertino J. Jablonskio pradėtą kalbos norminimą: „Laimė, jau praeito amžiaus pabaigoje lietuvių kalbos dirvoje ėmė darbuotis apytikriai prieš penkerius metus [t. y. 1930 m. – A. P.] miręs kalbininkas Jonas Jablonskis. Būdamas klasikinių kalbų mokytojas Jelgavos, vėliau Talino gimnazijoje, jis tuo pačiu metu stropiai darbuosi su gimtąja lietuvių kalba ir taip pat šį darbą tęsė vėliau, kada dėl savo tautinės veiklos neteko valdiškos vietos Taline ir vos įstengė parūpinti lėšų pragyventi sau ir šeimai; jis tęsė tai ir tada, kai neteko sveikatos, neįstengdamas daugiau vaikščioti, o vėliau net rašyti, tad galėjo tik savo mintis diktuoti. Tiek iš senųjų tekstų, tiek iš gyvųjų tarmių jis turėjo surinkęs daug vertingos medžiagos, bet darbuosi daugiau dėl raštų kalbos puoselėjimo, negu kalbos istorijos. Kada pasidarė galima, jis mokė lietuvių kalbos tiek gyvu žodžiu kaip mokytojas, o vėliau (Kaune) kaip profesorius

Toliau J. Endzelynas užsimena, kad J. Jablonskis jau 1893 m. *Varpe* ėmęs teikti raidę ū, kad būtų skiriamas trumpasis balsis [u] nuo ilgojo [u:], bet tam siūlymui atsirado priešininkų, net *Varpas* raidę ū įsivedė tik 1903 m. (p. 265).

Iš čia pacituotų ištraukų galima aiškiai spręsti, kad J. Endzelynas didžiai vertino J. Jablonskio kalbinę veiklą ir suvokė ją smarkiai trukdžiusias nelemtas aplinkybes: caro valdžios persekiojimus, sunkų pedagogo darbą ir anksti jį ištikusią ligą. Tad dabar, turėdamas prieš akis paties J. Endzelyno atsiliepimą, laikau savo pareigą paprieštarauti Jono Kabelkos teiginiui, kuriuo nekritiškai kadaise patikėjau, kad latvių kalbininkas smerkęs J. Jablonskį nenorėjęs dirbti mokslo darbo⁵. Čia kažkoks nesupratimas. Negali būti, kad toks tiesus žmogus ir įžvalgus mokslininkas, 1935 m. taip pakiliai („Laimė, jau...“) įvertinęs J. Jablonskį ir aiškiai pripažinęs jo sunkias gyvenimo sąlygas, 1939 m. per paskaitas studentams ar net privačiame pokalbyje jį smerktų, jog nenorėjęs dirbti mokslinio darbo.

Įdomiai ir prasmingai J. Jablonskio kalbinę veiklą yra vertinęs lenkų kalbininkas Janas Otrębskis (Otrębski) 1958 m. išleistame *Lietuvių kalbos gramatikos* pirmajame tome. Jo skyrelyje *Lietuvių bendrinės kalbos atsiradimas*⁶ apžvelgęs sudėtingą lietuvių raštų kalbos raidą, atvedusią XIX a. devintajame dešimtmetyje prie bendrinės kalbos, jis ypač išskėlė Frydricho Kuršaičio darbų

Rygiškių Jono. Lietuvių kalbos gramatika. 2 edit. Kaunas (Svyturio bendrovis leidinys), 1923, in-8, 280 p.*

Cette grammaire, dont la seconde édition vient de paraître, doit être signalée ici parce qu'elle est l'œuvre du meilleur connaisseur du lituanien, qui a déjà publié en 1911 une syntaxe lituanienne (Lietuvių kalbos sintaksė, pirm. dalis). La langue littéraire actuelle y est décrite en détail, et sous la forme la plus précise et la plus idiomatique. Le linguiste regrettera que les formes ne soient pas accentuées. — Il ne faut pas se laisser tromper par le fait que l'auteur, qui vise à expliquer la langue par son histoire, présente parfois les choses de manière archaïque; par exemple, il est bien vrai qu'il y a des suffixes -ka, -aka dans ož-ka, aš-aka,

Antuano Mejė atsiliepimas dėl Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos gramatikos“ (1922 m.) prestižiniame kalbotyros žurnale „Bulletin de la Société de linguistique de Paris (1923 m.)

bei tam tikslui rengtuose kursuose, tiek raštu, rašydamas ir kelias gramatikas, ir monografijas apie įvairius kalbos dalykus. Ir mokė ne vien teoriškai, bet taip pat taisė kitų parašytų rankraščių kalbą, padėjo kurti mokslo terminologiją“ (263–264).

⁵ Žr. A. Piročkinas. *J. Jablonskis – bendrinės kalbos puoselėtojas. 1904–1930.* – Vilnius: Mokslas, 1978. – p. 252.

⁶ J. Otrębski. *Gramatyka języka litewskiego.* Tom. 1. Wiadomości wstępne. Nauka o głoskach. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – P. 55–63.

¹ E. Fraenkel. *Syntax der litauischen Kasus:* Atspausdinta iš *Tautos ir žodžio* IV ir V knygų. – K.: Valstybės spaustuvė, 1928. – p. 5.

² E. Hermann. Die litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft // Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch – historische Klasse, 1929, Hf. 1. – S. 65–125.

³ Citatoje minimi vokiečių filologai Augustas Burdachas (Burdach, 1895–1936), Augustas Zaueris (Sauer, 1855–1926) ir Hermanas Giuntertas (Hermann Güntert).

⁴ Cituojama iš: J. Endzelins. Darbu izlase. III. 2 daļa. – Rīga, 1980. – p. 263–368.

Mokymai doktorantams ir ekspertams

Gražina KRIŠČIUKAITIENĖ

Analizuodami, kaip mūsų šalies mokslininkai dalyvauja kuriant Europos mokslinių tyrimų erdvę, galime didžiuodamiesi sakyti, jog turime išties puikių pavyzdžių, kai mūsų žmonės pradeda koordinuoti tarptautinių programų projektus, dalyvauti tarptautiniuose konsorciuose, geba tapti autoritetingais ekspertais, tačiau kai kur, kad ir dalyvaudami ES 7-osios bendrosios programos (7BP) konkursuose, rezultatai pernelyg pasigirti negalime. Taip, suprantama, čia konkurencija didžiulė, nes be jokių privilegijų tenka rungtis su Europos šalių, senbuvių, galingais mokslo centrais, bet gal rengdami paraiškas mes ne viską padarome taip, kaip reikia, gal tiesiog nemokame tinkamai pristatyti savo idėjų? Gal pareikšti norą tapti tarptautinių projektų ekspertais vis dar trukdo tam tikras nepilnavertiškumo kompleksas? Į šiuos bei kitus klausimus bandė atsakyti Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūros surengti mokymai doktorantams ir ekspertams. Tam buvo pasitelktas projektas „Tyrejų tarptautinės kompetencijos ugdymas“ (TYKU), finansuojamas pagal ES struktūrinių fondų 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrejų gebėjimų stiprinimas“ įgyvendinimo priemonę „MTTP kokybė ir ekspertų rengimas“.

„Tarptautinių programų paraiškų vertinimo patirtis“

Šių metų rugsėjo 22 d. viešbutyje „Conti“ buvo surengti mokymai doktorantams. Juose dalyvavo apie 50 dalyvių. EK paraiškų vertinimo duomenų bazėje (Expert Management Module – EMM) šiuo metu yra užregistruota apie 370 ekspertų iš Lietuvos.

Mokymus pradėjo Jurgita Stonytė (Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūros tarptautinio bendradarbiavimo skyriaus vedėja). Ji trumpai pristatė ES 7-ąją bendrą programą. Šios programos septynerių metų biudžetas – 50 mlrd. 521 mln. eurų. Doktorantai buvo supažindinti su paraiškų, parengtų pagal skirtingas specifinių programų „Bendradarbiavimas“, „Pajėgumai“, „Žmonės“ finansavimo schemas, vertinimo kriterijus ir procedūras. Taigi, kaip vyksta paraiškų vertinimo procesas? Pirmiausia EK atliekamas administracinis vertinimas, po to parenkami ekspertai. Toliau vyksta ekspertinis vertinimas. Tik tuomet paraiškų įvertinimas, parengiamas paraiškų įvertinimo suvestinė ir suformuojama ataskaita. Kas gali būti ekspertu? Priklausomai nuo kvietimo, būtinas akademinės visuomenės, pramonės arba verslo, vartotojų atstovavimas. Ekspertai privalo tenkinti gan aukštus kompetencijos reikalavimus, būti atitinkamos srities aukščiausio rango specialistai ar mokslininkai, turėti paraiškų rengimo ir administravimo, mokslinių projektų rezultatų komercializacijos, tarptautinio bendradarbiavimo MTTP srityje patirties. Paprastai vieną paraišką vertina 3–5 ekspertai. Pranešėja pateikė įdomios statistikos apie tai, kaip Lietuvos ekspertai dalyvavo vertinant 2007–2009 m. kvietimų paraiškas. Taigi net 75 ekspertai iš Lietuvos vertino specifinių programų „Bendradarbiavimas“, „Pajėgumai“, „Žmonės“ 136 kvietimų paraiškas.

Pranešėjai – Šveicarijos, Austrijos ir Lenkijos 7BP nacionaliniai atstovai

Dr. Aurelija Žvirblienė (Biotechnologijos instituto Imunologijos ir ląstelės biologijos laboratorijos vedėja), patyrusi ekspertė, analizavo reikalavimus paraiškoms, vertinimo procesą specifinėje programoje „Bendradarbiavimas“ bei pateikė auditorijai praktinių patarimų. Kokia turi būti gera paraiška? Pirmiausia ji turi tiksliai atitikti tematiką. Būtinai aukštas mokslinis lygis, naujos idėjos, modernūs metodai, realus darbų planas, stiprūs partneriai, aukšto lygio publikacijos, aukšta kompetencija, patirtis dalyvaujant projektuose, įmonių (MVĮ) dalyvavimas, subalansuotas biudžetas, darbo planas, stiprios partnerių pajėgos, gera vadyba; europinis lygis, apgalvotas viešinimas, etikos ir intelektualinės nuosavybės klausimų sprendimas. Paraiškų struktūra ir apimtis turi būti tokia, kaip nurodyta kvietime. Paraiška bus atmesta, jei biudžetas bus didesnis nei nurodyta kvietime arba dalyvių skaičius nepakankamas. Pulpelių skaičius paraiškoje neturi viršyti limitu, turi būti įtrauktos visos darbo programoje įvardintos veiklos, pvz., mokslo tyrimai, demonstracinė veikla, sklaida, valdymas ir pan. Reikia žinoti, jog 7BP nefinansuoja paraiškų, kuriose numatyta: žmogaus klonavimas reprodukciniams tikslais; žmogaus embrionų kūrimas kamininių ląstelių tyrimams, somatinių ląstelių branduolių perkėlimas; žmogaus DNR keitimas, sukeliant paveldimus pokyčius (čia yra išlygų tam tikrų onkologinių ligų gydymui). Rengiant paraišką labai svarbu įvertinti ir galimas nesėkmes bei paruošti jų įveikimo planą, išlaikyti balansą tarp šalių, laikytis lyčių lygybės, nediskriminavimo principo. Be to, paraiška turi būti suprantama ne tik siauros srities specialistui. Labai naudinga ruošiant paraišką save įsivaizduoti vertintojo vaidmenyje. Taip pat turi būti atsakyti visi klausimai, keliami vertinimo anketoje. Ir dar – paraiška iki nustatyto termino turi būti pateikta tik elektronine forma. Būtinai aukštas mokslinis lygis (idėjos, metodai), aukšta vadovo kompetencija: publikacijos prestižiniuose mokslo žurnaluose, europinių projektų valdymo patirtis, subalan-

suotos partnerių funkcijos, europinis lygmuo. Pranešėja analizavo ir blogų paraiškų pavyzdžius.

Prof. Arūnas Ramanavičius (VU Chemijos fakulteto strateginės plėtros ir mokslo reikalų prodekanas) apžvelgė reikalavimus individualių stipendijų paraiškoms ES 7-oje bendrojoje programoje „Žmonės“, pasiūlė praktinių patarimų. Prof. Artūras Jukna (VGTU Fundamentinių mokslų fakulteto, Fizikos katedros vedėjas) analizavo šios programos reikalavimus tinklinių veiklų paraiškoms. Dr. Rimantas Levinskas (LEI direktoriaus pavaduotojo) pranešimas buvo skirtas MVĮ moksliniams tyrimams. Dr. Svajus Asadauskas (Fizinių ir technologijos mokslų centro CHI Tribologijos grupės vadovas) grįžo prie konkrečių reikalavimų paraiškoms „Mokslinių tyrimų potencialo“ srityje.

„Lietuvos dalyvavimas kuriant Europos mokslinių tyrimų erdvę: iššūkiai ir galimybės“

Š. m. spalio 15 d. viešbutyje „Europa City“ vyko mokymai ekspertams. Renginyje dalyvavo 50 darbuotojų ir ekspertų iš mokslo ir studijų, ekspertinių ir koordinavimo institucijų – Studijų kokybės vertinimo centro, Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centro, Lietuvos mokslo tarybos, Lietuvos mokslininkų mobilumo centro taip pat universitetų, mokslo institucijų.

Mokymai prasidėjo išsamiai dr. Karinos Firkavičiūtės (LR nuolatinės atstovybės ES mokslo atašė) pranešimu „Įgyvendinant Europos mokslinių tyrimų erdvę: pagrindiniai iššūkiai“. Pranešėja istoriškai apžvelgė ES mokslinių tyrimų erdvės formavimo etapus. Dar Lisabonos strategijoje buvo užfiksuota, jog reikia kurti Europos mokslinių tyrimų erdvę, kurioje žmonės ir žinios galėtų judėti laisvai. Panašias ir kitas nuostatas tęsė 2007 m. pasirodžiusi „Mokslinių tyrimų žaliųjų knyga“, o nuo 2009 m. gruodžio 1 d. galiojanti Lisabonos sutartis patvirtino savo dėmesį Europos mokslinių

tyrimų erdvei – jos koncepcijai skirtas atskiras straipsnis. Šiais, 2010 m., paskelbta nauja ES strategija, kurioje kartu su kitais svarbiais dėmenimis, ypač akcentuojamos inovacijos. Tai modernusis ES tikslas, skirtas Europos konkurencingumui stiprinti. Kokie tolesni iššūkiai laukia ES? Tebelieka spręstinos anksčiau suformuluotos Europos mokslinių tyrimų erdvės baigties problemos – mokslininkų mobilumas, lanksti ir vieninga mokslininkų darbo rinka, pasaulinio lygio mokslinių tyrimų infrastruktūrų Europoje sukūrimas, geresnė mokslinių tyrimų programų koordinacija, tam skirtų jungtinių programavimo priemonių įgyvendinimas, bendradarbiavimo su trečiosiomis šalimis stiprinimas, aukštos kompetencijos mokslo institucijų ir universitetų kūrimas bei plėtojimas, o kartu ir EMTE bei ambicingųjų inovacijų siekių suderinimas. Norint šiuos iššūkius įveikti, reikalingos įvairios, bet sutelktos priemonės, o joms įgyvendinti būtini administraciniai, finansiniai ES ir nacionaliniai iššūkiai bei tikslingas jų suderinamumas. Dr. K. Firkavičiūtė pabrėžė, jog EMTE kūrimas nėra baigtinis procesas, be to, keičiantis globaliai padėčiai, kinta ir prioritetai bei būdai jiems pasiekti. Šiuo metu ES siekia didesnio priemonių bei išteklių sutelktumo įvairiais lygiais, todėl numatoma griežčiau stebėti Europos konkurencingumą nukreiptų strategijų ir priemonių įgyvendinimą bei pasiekimus.

Dr. Stanislovas Žurauskas (ŠMM Mokslo skyriaus vyriausiasis specialistas) nušvietė pagrindines priežastis, kurios priverstė imtis Lietuvos mokslo reformos: mokslo sistemos fragmentacija, mažas MTTP sistemos efektyvumas, nepakankamas MTTP institucijų ir pramonės bei verslo bendradarbiavimas, taip pat silpni ryšiai tarp studijų programų ir mokslo bei verslo poreikių. Siekiant įveikti šias problemas, nuo 2009 m. pradėta reforma apima tiek struktūrinius MTTP institucijų pokyčius, tiek finansavimo pobūdį. Pranešėjas išreiškė viltį, jog vykdoma reforma ateityje leis sustiprinti Lietu-

vos mokslo potencialą ir padidins jo konkurencingumą EMTE.

Jurgita Stonytė (MITA) pristatė Lietuvos dalyvavimo 7BP iššūkius ir galimybes. Jos manymu, galima teigti, jog mūsų šalies dalyvavimo šioje programoje rezultatai atspindi Lietuvos mokslo problemas, todėl jie nėra labai džiuginantys lyginant su 6BP ar kaimyninių šalių dalyvavimu. Viena pagrindinių priežasčių ko gero bus tai, jog Lietuva bei mokslo institucijos neturi dalyvavimo tarptautinėse programose strategijos. Kita kliūtis – nepakankamas mokslinių tyrimų ir eksperimentinės veiklos finansavimas. Tenka pripažinti, jog mums stinga ir kritinės mokslininkų masės, o visa tai apsunkina mūsų mokslininkų integraciją į EMTE.

7BP nacionaliniai atstovai iš Lenkijos, Austrijos ir Šveicarijos pristatė šalių dalyvavimo 7BP problematiką. Lenkijos mokslo padėtis panaši į Lietuvos, šiemet siekiant išspręsti adekvačias Lietuvai problemas, čia taip pat prasidėjo pokyčiai. Šveicarija ir Austrija yra senos ES bendrųjų programų dalyvės, todėl jų dalyvavimo rezultatai yra kitokie.

* * *

Mokymams pasibaigus, renginio svečių iš Šveicarijos ir Lenkijos paklausia, kuo jiems svarbus dalyvavimas 7BP?

Dr. Juliane Sauer (Šveicarijos 7BP nacionalinė atstovė):

- Mūsų mokslininkai labai domisi ir brangina dalyvavimą šioje programoje, nes gali dirbti, bendrauti tarptautiniuose tinkluose drauge su žymiausiais Europos ir pasaulio mokslininkais, pasisemti patirties. Tik dalyvaudamas šioje programoje gali padėti atlikti pažangiausių mokslinių tyrimus, atsiveria prestižiškiausių laboratorijų durys. Tiesa, daug laiko užtrunka rengiant patį projektą, bet mūsų mokslininkai mano, jog tai visada atsiperka. Tačiau rengtis projektui tenka labai atsakingai. Todėl visiems paraiškų autoriams reiktų ruoštis iš anksto, taip būtų galima sumažinti riziką ir padidinti šansus.

Dr. Wieslaw Studencki (Lenkijos 7BP nacionalinis atstovas):

- Dalyvavimas 7BP yra naudingas visais lygmenimis: nacionaliniu lygmeniu jis reiškia viso mokslo sektoriaus internacionalizavimą, pateikiant mokslininkams vis naujų dalykų inovacijų srityje. Mokslo, verslo institucijoms dalyvauti šioje programoje yra ne tik prestižo reikalas, bet tai garantuoja personalo tobulėjimą, skatina jo kūrybingumą. Mokslininkams tai galimybė bendradarbiauti su pagrindiniais Europos mokslo centrais, o tai skatina mokslo žmonių idėjų atsiradimą ir daro teigiamą įtaką jų karjerai. Tačiau Lenkijoje stinga institucinės paramos tiems, kurie nusprendė dalyvauti 7BP. Tiesa, Mokslo ministerija, vadovaudamasi tam tikrais kriterijais, nustatė keletą palaikomųjų mechanizmų. Ji reguliariai vertina mokslinių tyrimų įstaigas, o tai, savo ruožtu, jas skatina labai atsakingai žvelgti į tarptautinį bendradarbiavimą. Protų nutekėjimo problema yra, tačiau, mano nuomone, ji kiek pervertinta. Lenkijos pavyzdys rodo, kad daugelis mūsų mokslininkų, turėdami galimybę dirbti bet kurioje ES institucijoje, nori likti savo šalyje. Žinoma, kai kurie palieka Lenkiją, tačiau daugelis jų grįžta.

Taigi, Europos moksliniai tyrimai skatina verslą ir mokslo žmones kurti mokslinių tyrimų erdvę drauge.

Istorijos tyrinėjimuose svarbu turėti savo paties kelią (2)

Svenas EKDALIS

Pabaiga, pradžia Nr. 19

Spalio 21–23 d. Vilniaus universitete vykusioje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Žalgiris-Griunvaldas-Tanenbergas 1410: karas ir taika vėlyvaisiais viduramžiais“ kalbinome švedų kilmės istoriką Sveną EKDALĮ (Sven Ekdahl). Lietuvoje tai ne vien profesionaliems istorikams žinomas tyrinėtojas, bet ir skaityto-

jams, kurie domisi Lietuvos istorija. S. Ekdalis daug metų tyrinėjo Slaptąjį Prūsijos valstybės kultūrinio paveldo archyvą, jame esantį Vokiečių ordino ir kitus svarbius istorijos dokumentus. Šiuo metu jis yra emeritas, gyvena Kopenhagoje, bet nuo istorijos tyrinėjimų nenutolęs. Vilniuje Žalgirio mūšio 600-osioms metinėms skirtoje konferencijoje jis skaitė pranešimą „Šaltinių duomenys apie kariuomenės taktiką Žalgirio mūšyje“, aktyviai dalyvavo diskusijose su kolegomis. Svenui Ekdaliui

suteiktas Vilniaus universiteto garbės daktaro vardas, jis yra Lietuvos mokslų akademijos užsienio narys.

Žalgirio mūšio eigoje dar išlieka klausukų

Mokslo Lietuva. *Svenai Ekdali, kaip Jūs vertinate Lietuvos istorikų darbą, kuriuose jie nagrinėja sąlygas, atvedusias prie Žalgirio mūšio, pačias šio mūšio peripetijas, taip pat ir požalginį Lietuvos istorijos laikotarpį?*

Svenas Ekdalis. Su tais tyrimais, kurie pasirodė lietuvių kalba, dėl kalbos barjero susipažinti galėjau tik paviršutiniškai. Dabar lenkiškai ir angliškai pasirodė prof. Mečislovo Jučo knyga „Žalgirio mūšis“, kurioje pabrėžiami kai kurie nauji dalykai, pavyzdžiui, apie „Rex justus“ – teisingo karaliaus įvaizdį, kai kalbama apie karalių Jogailą.

ML. *Prisiminėte prof. Mečislovo Jučo knygą „Žalgirio mūšis“. Kaip Jūs šią knygą vertinate?*

S. Ekdalis. M. Jučas yra daug svarbaus pasakęs, kas yra vykę iki Žalgirio mūšio ir po jo, yra pateikęs nemažai reikšmingų minčių apie mūšio eigą. Kai kuriuos dalykus profesorius dar galėtų papildyti. Yra nemažai klausukų, dėl kurių turiu savo nuomonę.

ML. *Ar tai reiškia, kad su prof. M. Juču būtų galima naudingai padiskutuoti kad ir tokio pobūdžio istorikų konferencijoje kaip ši? Pirmąją konferencijos dieną M. Jučas dalyvavo, bet gaila, kad jo neįvydome trečiąją konferencijos dieną, kai Jūs darėte savo pranešimą.*

S. Ekdalis. Nesu tikras, kad tokia diskusija duotų bent kiek apčiuopiamos naudos. Pirmiausia reikia parašyti, savo mintis išdėstyti mokslinėje publikacijoje, ją paskelbti, tada jau būtų apie ką diskutuoti.

ML. *Kiek Slaptojo Prūsijos valstybės kultūrinio paveldo archyvo medžiaga dar galėtų atskleisti istorikams nežinomų dalykų, kad ir tyrinėjant Žalgirio mūšį, tai pat ir su šiuo mūšiu susijusias peripetijas bei kitus Lietuvos istorijos klausimus? Kiek patys vokiečių ir kitų šalių istorikai tą archyvą saugomą medžiagą jau spėjo iširti?*

S. Ekdalis. Archyvas pakankamai gerai ištyrinėtas, tačiau yra viena problema. Po Antrojo pasaulinio karo kai kurie archyvo dokumentai yra dingę ir neaišku, kur gali būti. Esama įvairių spėlionių, o ateities istorikų užduotis ir būtų išsiaiškinti.

Kadangi nemažai metų dirbau Slaptajame Prūsijos valstybės kultū-

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto triumfas

rinio paveldo archyve, tai man buvo prieinami daugelis svarbių istorijos dokumentų, kuriuos analizuodamas galėjau įnešti tam tikrą indėlį tiek į Žalgirio mūšio, tiek į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės santykių su Kryžiuočių ordinu tyrinėjimus.

Vokiečiams Tanenbergo tema nėra įdomiausia

ML. *Ar Jums neatrodo, kad vokiečių istorikai, bent jau dalyvavę Vilniaus kon-*

ferencijoje, ne itin įsigilinę į Žalgirio mūšio subtilybes? Jie kalbėjo daugiau apie jiems rūpimus bendruosius XIV–XV a. istorijos dalykus. Kartais galėjo atrodyti, kad Žalgirio mūšis, kuris lietuviams ir lenkams toks svarbu, turi likiminę reikšmę, vokiečiams tėra istorijos paraštė? Jiems tai nėra svarbiausia domėjimosi ir tyrinėjimo būtinybė.

S. Ekdalis. Vokiečiams ištis šį problematiką nėra įdomi. Pirmiausia dėl to, kad tai pralaimėtas mūšis. Gal šio tokio susidomėjimo Vokietijoje būta iki Pirmojo pasaulinio karo. Mano

knyga „Die Schlacht bei Tannenberg 1410“ nėra labai paklausi Vokietijoje. Dabar išversata į lenkų kalbą ir labai gerai perkama. Lenkams Žalgirio, tiksliau Griunvaldo tema yra ištis svarbi.

ML. *Jei taip, tai ar nesijaučiate vienišas šiai temai skirtose konferencijose, kur dalyvauja ir vokiečių istorikai? Juk jie veikiausiai Jūsų knygos net nėra skaitę?*

S. Ekdalis. Šioje tyrimų temoje toks gal šiek tiek ir galėčiau jaustis, bet prie

Taip lenkų dailininkas Janas Mateika įsivaizdavo paskutines Ordino didžiojo magistro gyvenimo akimirkas

Žalgirio mūšio peripetijas trečią konferencijos dieną gliaudė Henadz Sahanovich (Minskas), Werner Paravicini (Kylis), Sven Ekdahl (Berlynas), Alvydas Nikžentaitis (Vilnius)

Tadeušo Popielio ir Zygmunto Rozvadovskio dioramos „Žalgirio mūšis“ fragmentas

to pripratau. Turiu daug draugų tarp vokiečių istorikų, tad apie išskirtinę vienetę gal netikėtai kalbėti. Istorijos tyrinėjimuose turiu savo paties kelią ir tai svarbiausia.

Širdimi ar protu?

ML. Kai sakome „Žalgiris“, mintyje turime ne vien didįjį mūšį, bet lietuvių ir kitų baltų tautų daugiau kaip 200 metų trukusias kovas su Teutonų ir Livonijos ordinų riteriais. Tuo skiriamas nuo Vakarų šalių istorikų, kurie gali save atsieti nuo įvykių, kurie baltų tautomis reiškė išlikimą – būti ar nebūti. Kiek istorikui svarbu atsiriboti nuo savo tautos istorinės patirties, jei jis nori būti objektyvus tyrinėtojas?

S. Ekdalis. Žmogus turi protą ir širdį. Tam tikruose dalykuose širdis yra labai gerai, bet kai kalbama apie mokslą, visų pirma reikia proto.

ML. Vilniaus konferencijoje buvo daug kalbama apie pilis, karo technologijas, ginkluotę, buvo išsamiai nagrinėjamos arbaletos galimybės, didelio ir įprasto lanko naudojimo privalumai bei skirtumai ir t. t. Bet nė vienas istorikas nekalbėjo apie karo vadų ir jų karių psichologiją, dvasines savybes, vadų sugebėjimą (arba nesugebėjimą) savo kariams nuteikti lemtingam mūšiu. Žodžiu, istorikams materialūs dalykai vis dar atrodo svarbesni už dvasinius. Ar išties Jums atrodo, kad vien gera ginkluotė, pažangi karinė technologija lemia pergalę mūšio lauke?

S. Ekdalis. Lietuviai išties labai gerai jautė situaciją, sumaniai nau-

dodavosi savo krašto gamtinėmis sąlygomis, labai greitai sugebėdavo perimti pažangiausių Vakarų ginkluotę ir kovos patirtį. Lietuviai labai greit susivokdavo, kas yra svarbiausia jų kovose su priešais. Todėl šiuo atveju nesu linkęs atskirti dvasinių dalykų nuo materialių.

Reikėtų, kad pranešimai virstų knyga

ML. Vakarų akimis krikščioniška Lietuva buvo pagonių kraštas, nors ir pakrikštytas. Bent jau tokį Lietuvos ir jos vadų įvaizdį Vakarų Europoje platino Ordinas. Kaip Jums atrodo, kiek pagal civilizacinį lygmenį Lietuva buvo atsilikusi nuo kitų Europos valstybių?

S. Ekdalis. Vakarai taip Lietuvą vertino dėl ideologinių dalykų, pirmiausia taip buvo vertinami nekrikštai. Kai 1387 m. Lietuva tapo krikščioniška valstybe, požiūris į Lietuvą, Vytautą ir Jogailą labai sparčiai pradėjo keistis.

ML. Ar Jums pačiam šioje Vilniaus konferencijoje pavyko išgirsti ką nors naujo, netikėto?

S. Ekdalis. Net ir labai daug naujo, kadangi skirtingų šalių istorikai įvairiapusiškai nagrinėjo Žalgirio mūšio temą. Labai gerai, kad apskritai tokia konferencija surengta. Tikiuosi, kad konferencijoje perskaityti pranešimai virs Žalgirio mūšio temai skirta knyga. Būtų puiku, jei pasirodytų du konferencijai skirti tomai – lietuvių ir vokiečių kalbomis.

ML. O lenkų kalba nereikia?

S. Ekdalis. Žinoma, būtina reikia ir lenkų kalba. Tačiau apie tai turėtų spręsti šios konferencijos organizatoriai, nes tai ir finansinis klausimas.

ML. Kuriuos skaitytus pranešimus išskirtumėte?

S. Ekdalis. Visi pranešimai buvo labai įdomūs, ypač paskutiniosios dienos, skirtos būtent Žalgirio mūšio temai, Lietuvos santykiams su Ordinu. Kurio nors atskiro ar kelių pranešimų išskirti negalėčiau ir visai nenoriu – būtų nekorektiška nepaminėtų pranešėjų atžvilgiu. Juk konferencija buvo skirta labai skirtingiems aspektams – politiniams, teisiniams, kariniams ir kitiems.

Protėvių žygiai įkvepia ir istorikus

ML. Ar iš pranešimų autorių buvo jaučiama, kad štai kalba lenkų, vokiečių, baltarusių ar lietuvių istorikas? Ar galima kalbėti apie skirtingas istorikų mokyklas, traktuotes, tendencijas?

S. Ekdalis. Galima išvelgti tam tikras tautiško tendencijas, ypač kai buvo kalbama apie lietuvių atsitraukimo iš Žalgirio mūšio lauko manevrą. Baltarusiai tvirtina, kad tą atsitraukimo manevrą atliko jų tėvynainiai, tuo tarpu totoriai nuo senesnių laikų šį nuopelną priskiria sau. Visi gali šitaip tvirtinti, bet niekas negalės pateikti nepaneigiamų įrodymų. Bet kuriuo atveju niekas negali iš Vytauto paveržti mūšio faktiškojo vado autoriteto. Tai teigia įvairių šalių šaltiniai.

ML. Slavų tautų istorikai visada pabrėždavo, kad lietuviams traukiantis iš mūšio lauko, lietuvių kunigaikščio Lengvenio Algirdaičio Simono vadovaujami trys Smolensko pulkai sugebėjo atlaikyti milžinišką, būtent į juos nukreiptą Ordino smūgį. Tai ir buvęs svarbiausias mūšio epizodas, leidęs atlikti lietuviams manevrą, pergrupuoti jėgas. Nuo seno net ir lenkų istorikai kartoja Janą Dlugošą: jeigu ne trys Smolensko pulkai, tai Vytauto pasitraukimo ir staiga susigrįžimo manevras būtų neišdegęs. Kokios Jūsų tyrinėjimų išvados?

S. Ekdalis. Tėra vienas šaltinis – paminėtasis Janas Dlugošas, kuris tokią versiją pateikia. Tad nieko daugiau apie Smolensko pulkų išskirtinį vaidmenį mūšyje negalėčiau pasakyti.

ML. Mūsų valstybės yra Europos Sąjungos narės, tad natūralu, kad keičiasi istorijos įvykių vertinimo paradigmos. O jei taip, tai ar nekyla pavojus taip pat ir istorikams supanašėti? Bus neįdomu vieniems kitus skaityti, jau dabar ne visada būna aišku, kur yra vokiečių, lenkų ar lietuvių istorikų traktuotė.

S. Ekdalis. Labai puiku, kad istorikai gali sėkmingai statyti tiltus tarp įvairių šalių, bet supanašėti nereikėtų.

ML. Koks santykis tarp istorijos kaip disciplinos ir tyrinėtojo tapatumo? Ar tai svarbu?

S. Ekdalis. Turi būti sveikas santykis, nereikia perlenkti lazdos nei į vieną, nei į kitą pusę.

ML. Mus spaudžia laikas, nes po kelių minučių Jums teks skaityti savo pranešimą. Ką šiuo metu darote, juk esate emeritas?

S. Ekdalis. Dabar esu ramybės būsenoje, bet mano darbo vieta Skandinavijos-Lenkijos institute Kopenhagoje. Šiuo metu rengiamas tam tikras leidinys, kuriam rašau straipsnį apie švedus Antrojo pasaulinio karo metais Lenkijoje.

ML. Koks Jūsų ryšys su gimtąja Švedija?

S. Ekdalis. Santykis labai normalus. Švedijoje gyvena mano dukra ir anūkas.

ML. O koks santykis su Lietuva?

S. Ekdalis. Nuostabus.

ML. To ir toliau linkime. Dėkoju už pokalbį.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Jonas Jablonskis žymių užsienio kalbininkų akiratyje

■ Atkelta iš 12 p.

vieno dalyko – „tai atitinkamos leksikos, ypač tokios, kuri tenkintų naujųjų laikų kultūrinius poreikius ir būtų laisva, kiek tai įmanoma, nuo svetimųjų elementų. Taigi reikėjo įvesti nemažą skaičių naujų žodžių, kurie, iš vienos pusės, užpildytų esančias spragas, o iš antros, taigi pakeistų žodžius, išsiskiriančius savo svetimumu, ypač tuos, kurie nepriklauso vadinamajai tarpautinių žodžių grupei. To uždavinio ėmėsi naujai atsiradusi inteligentija. Iš jos ypač išsiskyrė ir amžius truksiantį atminimą užsitarnavo Jonas Jablonskis, reiškėsis daugiausia kaip P. Kriaušaitis ir Rygiškių Jonas, dažniausiai vadinęs pastaruoju slapyvardžiu (Rygiškiai – tai kaimas Griškabūdžio parapijoje, Šakių apskr.)“ (p. 59). Taigi J. Otremskis visoje J. Jablonskio kalbinėje veikloje į pirmą vietą iškėlė jo pastangas kurti bendrinei kalbai reikalingą ir deramą žodyną. Lietuvių ir kitų tautų kalbininkai, kad ir užsimindavo apie J. Jablonskio nuopelnus šioje srityje, jų taip ryškiai nėra pabrėžę. Iš tikrųjų, bent iki kokių 1920 metų, su J. Jablonskiu niekas kitas šiuo atžvilgiu negalėjo lygintis.

J. Otremskis taip pat nenutylėjo, kad lietuvių bendrinės kalbos formavimasis apėmė ir sintaksės norminimą. „Šis uždavinys, – teigia lenkų kalbininkas, – kaip tik išimtinai užgūlė Jono Jablonskio pečius. Ją [sintaksę. – A. P.] jis išdėstė su tikru išmanymu dviejose knygose: *Lietuvių kalbos sintaksė* (1911) ir *Linksniai ir prielinksniai, jų vartojimas mūsų kalboje* (1928)“ (p. 60–61).

Aptardamas lietuvių rašybą, kuri susiformavo XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, kaip žinoma, didelėmis J. Jablonskio pastangomis (jo vardas čia neminimas), J. Otremskis ypač pabrėžė kaip svarbią inovaciją ilgojo balsio [u:] žymėjimą specialia raide ū. O juk tai irgi atkakliai įgyvendintos J. Jablonskio nuostatos rezultatas! Ypač į akis krinta toks tada įvykdytai lietuvių rašybai duotas J. Otremskio pagyrimas: „Taip reformuotas raidynas pasidarė ne tiktai labiau skirtingas nuo lenkų raidyno, bet ir labiau moksliskas, kai vietoj dviejų raidžių dviem atvejais įvesta po vieną: sz, cz > š, c“ (p. 61–62). Tad galėtume pagrįstai sakyti, kad apskritai lietuvių raidynas pasidarė moksliškesnis ir J. Jablonskio pastangomis.

Pati paskutinė lietuvių bendrinės lietuvių kalbos gramatinė ir rašybinė būseną, J. Otremskio teigimu, buvusi „kodifikuota *Lietuviškos kalbos gramatikoje*, kurią sudarė J. Jablonskis, pasirašęs pseudonimu P. Kriaušaitis. Tilžė, 1901; 2-rą tos gramatikos leidimą publikavo Jablonskis 1922 m., vardu *Lietuvių kalbos gramatika*, pasinaudojęs pseudonimu Rygiškių Jonas“ (p. 62).

Čia žymusis baltistas kiek suklydo: 1922 m. gramatika yra 1919 m. gramatikos antrasis leidimas. Ši klaidelė rodo, kad net labai gerai pažįstanciam lietuvių kalbą ir jos mokslą žmogui ne visada pavyksta būti tiksliam. Galėtume kiek pasiginčyti ir dėl vieno kito teiginio apie lietuvių bendrinę kalbą, bet apskritai iš J. Otremskio nurodytų bruožų susidarome nuomonę,

jog žymiausias lenkų baltistas didžiai vertino mūsų žymiausio bendrinės kalbos tvarkytojo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje nuveiktą darbą.

Nors jau viena proga esu minėjęs dar mūsų atminime vaisingai dirbusio rusų kalbininko, ypač nusipelnusio baltistikai, prof. Vladimiro Toporovo atsiliepimą apie J. Jablonskį, vis dėlto šio nuoširdaus lietuvių tautos bičiulio ir kalbos gynėjo nuomonės pakartojimas tebūnie ir priminimas, kad jo netekome prieš penkerius metus, 2005 m. gruodžio 5 d., palyginti dar pajėgaus ir darbingo (gimęs 1928 m. liepos 5 d.). V. Toporovas visą laiką brangino lietuvių kalbą, o protestuodamas dėl Vilniuje 1991 m. sausio 13 d. įvykdytų žudynių, atsisakė jam skirtos TSRS valstybinės premijos. Nors V. Toporovo interesų sritis buvo tolimi baltų ir slavų kalbų bendrieji periodai, išnykusi prūsų kalba ir kitos panašios senovės problemos, bet jo nuomonė apie J. Jablonskį labai sviri. O ją išreikšti jis turėjo progos 1987 m. balandžio 18 d. laiške rašančiam šias eilutes. Nebuvau su žymiuoju kalbininku pažįstamas. Pagal to meto disertacijų gynimo tvarką išsiuntinėju daugiau nei šimtą savo rengiamos ginti daktaro (dabar habil. daktaro) disertacijos išplėstinių autoreferatų. Iš tos daugybės adresatų atsiliepimą atsianti man vienui vienas V. Toporovas. Teigiamai įvertinęs mano disertaciją ir tuo sustiprinęs man viltis, jog gynimas baigsis sėkmingai, profesorius laiško pabaigoje apibūdino ir J. Jablonskį. Apibūdinimas gana trumpas, bet išreikštas subtiliomis rusų kalbos frazėmis, tad vertimas į lietuvių kalbą gali skambėti ne taip sodriai. Vis dėlto reikia ryžtis pateikti visuomenei vertimą: „Šiuo metu aišku, kad Jablonskis – ne tiktai figūra, priklausanti lietuvių kultūrai, bet ir vienas įžymiųjų Europos veikėjų *lingvistinio* švietimo, kurio esmė – sukurti naują kalbos visuomeninės būties (*literatūrinės*) statusą“.

Šiame apibūdinime ypač svarbu, kad V. Toporovas, turėdamas tik pluoštelį autoreferate esančių duomenų, ryžtingai įjungia J. Jablonskį į Europos lingvistų, esmingai nulėmusių savo tautinių bendrinių kalbų formavimąsi, tarpą. Taigi J. Jablonskis atsiduria plejadoje, kuriai pradžią davė vokietis Martynas Liuteris ir paskui priklausė daug XIX a. naujo kalbų statuso kūrėjų: čekas Josefus Dobrovskis (Dobrovský), serbas Vukas Stefanovičius Karadžičius (Karadžić), slovakas Liudovytas Štūras (Štúr), naujosios norvegų bendrinės kalbos kūrėjas Ivaras Osenas (Aasen), slovėnas Jernėjus Bartolomėjus Kopitaras (Kopitar) ir kt. Tokiam reikšmingam J. Jablonskio kalbinės veiklos įvertinimui nei lietuvių, nei ankstesni užsienio kalbininkai lyg ir nebuvo pasirengę. Jiems visiems J. Jablonskis tebuvo lokalinis kalbos normintojas, o kai kuriems net ne mokslininkas, tik uolus kalbos praktikas.

Čia apžvelgti ne visi užsienio kalbininkai, kurie šiaip ar taip yra atsiliepię apie J. Jablonskį. Jų skaičius kur kas didesnis. Tačiau minimų lingvistų sprendimai yra svarbiausi ir įdomiausi, žadinantys mintis gilintis į paliestus mūsų kalbininko veiklos aspektus. Reikia viltis, kad ateityje atsiras kam tai padaryti.

* Sven Ekdahl, Die Schlacht bei Tannenberg 1410. Quellenkritische Untersuchungen, Band I: Einführung und Quellenlage, Berlin, 1982.

Kraštovaizdžio archeologija.

Kas tai yra ir kokias galimybes teikia tyrinėtojams

■ Atkelta iš 5 p.

į kitą Neries krantą, patyrinėti platesnį regioną, bent jau keliolika kilometrų Nerimi prieš srovę. Išryškėjo tokie faktai, kurie anksčiau buvo nežinomi, kadangi nebuvo vykdomi kryptingi žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai to regiono paupiuose. Paaikėjo, kad ten buvo tankiai apgyventas kraštas, kiekvienas slėniukas aukštyn Nerimi nuo Kernavės, jeigu tik buvo tinkamas dirbti žemę ir gyventi, buvo apgyvendintas tūkstantį ir daugiau metų iki istorinės Kernavės susiformavimo.

ML. *Dėl ko miestas kurdavosi viduramžiais? Dažniausiai dėl toje vietoje ėjusiu prekybos keliu, jų kryžkelės. Kernavės atveju gal buvo patogų keltis į kitą krantą, nors to archeologai lyg ir nepabrėžia. Pagaliau svarbu ir gynybinės vietovės sąlygos, o Kernavės gamtinė aplinka, jos geografija, ko gero, galėtų būti pavadinta jos istorijos motina. Tad gal šios visos aplinkybės buvo svarbesnės vien už tinkamą dirbti žemę? Gal sąlygų visuma svarbiau už vieną, tegul ir svarbų veiksnį?*

G. Vėlius. Svarbiausi prekybiniai keliai ir buvo upės – vasarą laivais, žiemą – rogėmis. Tokių kelių kaip Romos imperijos regionuose Lietuvoje nebuvo.

V. Šimėnas. Išliko kryžiuočių kelių per Lietuvą aprašymai.

G. Vėlius. Pora tų kelių ir vedė pro Kernavę. Kernavės reljefo savybės buvo labai patogios įrengti tvirtus piliakalnius, formuoti gynybinę sistemą. Be to, didžiulis slėnis prie Neries, vadinamas Pajautos slėniu, aukštutinės upės terasos – tiko amatininkų ir pirklių miesto plėtrai. Kito tokio slėnio neturime ligi pat Vilniaus. Net pirmą kartą atvykus į Kernavę, pažvelgus į vietovės grožį ir jos išskirtinumą, niekam nekyla abejonių, kodėl būtent čia gyvenvietė išaugo į miestą. Įvairūs veiksniai – gamtinė aplinka, reljefo ypatumai, upės artumas, vietovę supantys laukai ir miškai kaip gyvinių išteklių šaltinis – visa tai lėmė miesto iškilimą šioje vietoje.

V. Šimėnas. Daugiausia kalbame apie du mikroregionus, nors mūsų projektas aprėpia net dvyliką. Visi jie labai skirtingi, prie kokių nors upečių. Važiuojant į Pabradę ir persikėlus per Žeimenos intaką Meros upę, yra Baliuliai (vad. dr. L. Kurila), ten piliakalniukas, miške pilkapynas. Po detalių tyrinėjimų atradome dar šešis pilkapynus. O aplinkui miškai. Ką darė ten gyvenusi bendruomenė? Veikiausiai buvo uždara, gan savotiška bendruomenė, tad palyginimui mums reiktų paieškoti apgyvendintos ar mažai apgyvendintos vietos. Įdomu išsiaiškinti, kas lėmė vienokį ar kitokį gyvenimo būdą. Kartais tyrimas iškelia visai naujų problemų. Kaip paaiškinti, kodėl vienoje vietoje

Tvarkomas Vilkyskių piliakalnis

žmonės kūrėsi, o kitoje labai panašioje ar net geresnėje vietoje nesikūrė. Kodėl? Trūko išteklių, o gal buvo kitų nepalankių sąlygų?

Moksle pasigendama eruditų

ML. *Kokį priešistorinį ar istorinį laikotarpį turite mintyje, kai sakote, kad vietovė kūrėsi arba nesikūrė.*

V. Šimėnas. Norime padaryti pjūvį nuo paskutinio ledynmečio pasitraukimo iš dabartinės Lietuvos teritorijos iki dabarties. Kaip juokauja archeologė Rimutė Rimantienė, „nuo paleolito iki glavito“. Todėl naudojame labai įvairius tyrimo metodus, telkiamės žiedadulkių ir medžio rievių tyrinėtojus bei kitų gamtos mokslų kryptių ir sričių atstovus. Bandomė nustatyti, kada atsiranda gamtinės sąlygos apsigyventi žmogui ir kaip visa tai siejasi su mums žinomais archeologijos paminklais. Geomorfologinių tyrimų medžiagą užsakėme iš geologų, aiškinomės, ar mums rūpimų mikroregionų dirvožemiai buvo tinkami žemdirbystei, kokie kiti konkrečios vietovės ištekliai didino jos patrauklumą ir pan. Labai daug naujo galime pasisemti iš senosios kartografijos. Todėl susisiekėme su geriausiu kartografijos žinovu ir kolekcininku R. Girkumi. Iš projekto lėšų įsigijome didžiąją dalį jo kolekcijos suskaitmenintų žemėlapių. Mums labai trūksta tokių žmonių kaip jau išėjusių geologų Alfono Basalyko ir Vytauto Gudelio ar geografo Česlovo Kudabos, kurie apibūdintų ne vien konkrečių

vietai reljefą, gamtines sąlygas, bet ir daugelį kitų labai svarbių dalykų. Jie buvo dideli eruditai ir ne vien savo srities žinovai.

Vokiečių kronikose skaitau, kad kryžiuočiai buvo pamėgę žygius į skalvių kraštą, nes ten veisėsi galingi stumbrai, tad medžioklės metu buvo galima nukauti laukinį žvėrį, kokio kituose Europos kraštuose jau nebuvo galima išvysti. Maža to, skalvių krašte gausiai augo laukiniai česnakai, kuriuos ėsdavo stumbrai, todėl jų mėsa būdavo labai skani. Man rūpi iš botanikų sužinoti, ar šiais laikais Šereitlaukio kilpoje auga laukiniai česnakai? Gal visa tai fantazija, bet įdomu būtų patikrinti. Botanikai siūlosi išvardyti į Raudonąją knygą įrašytus augalus – puiku, bet man vis dėlto reiktų kitko.

Šereitlaukis yra Nemuno žemupyje, o ten archeologinių tyrimų metu yra surastos ūkinės duobės pripildytos žuvų žvynų. Visi Lietuvos žvejai ir dabar traukia į tas vietas žvejoti. Įdomu būtų patyrinėti tuos žvynus, pasiaiškinti, kokios žuvys nuo seno veisėsi Nemuno žemupyje, ar labai skyrėsi nuo dabar paplitusių.

Panašiai kaulų tyrimai buvo atliekami Kernavėje. Su paleozoologais, antropologais turime gan senas bendradarbiavimo tradicijas, bet mums reiktų ne visai tradicinio gamtininkų žvilgsnio, ne visai tokio, kaip kad juos parengia universitetai. Gal ši publikacija paskatins turinčius pasiūlymų kitų mokslų atstovus su mumis susisiekti.

Mums reikia rekonstruoti kraštovaizdžio kaitos procesus.

Nuo mikroregionų prie makroregionų

ML. *Gamtinės sąlygos kito skirtingu greičiu, vienaip po ledyno atsitraukimo, kitaip paleolito ar neolito, juo labiau istoriniais laikais. Ar ši, skirtingai kintanti, laiko koordinatė įskaitoma sudarant įvairių epochų žemėlapius, tikriau, jų kitimo raidą?*

V. Šimėnas. Grįžtame prie to, ką jau esame sakę: mes daug ką įsivaizduojame ir vertiname pagal šių dienų supratimą. Gamtininkų prašau įvertinti, ar tai savaiminis, o gal sodintas miškas, kaip keitėsi Šereitlaukio dvaras ir panašiai. Labai svarbu suvokti ir įsijausti į tiriamojo meto sąlygas.

G. Vėlius. Kartais naudinga palyginti po Antrojo pasaulinio karo darytas vietovės aerofotonuotraukas su nūdienos pasikeitimais. Vykusi kolektyvizacija, kolūkių steigimas, vienkieminių naikinimas ir melioracija per pastaruosius 70 metų nepaprastai stipriai pakeitė krašto vaizdą, ką jau bekalbėti apie tūkstančius metų vykusius pokyčius. Tiesa, tuomet pokyčiai vyko daug lėčiau.

ML. *Būtų įdomu sužinoti, kaip atrodys tie pjūviai ar žemėlapiai, kuriuose apibendrinsite įvairių mokslų tyrimų duomenis? Kokios naujos informacijos bus galima pasisemti užbaigus šį aptariamą projektą Archeokraštovaizdis?*

V. Šimėnas. Mūsų naudojama GIS programa leidžia suvienodinti skirting-

gų laikotarpių ir mastelių žemėlapius, pradedant net ir dvarų planais. Pavyzdžiui galėtų būti vienas iš mikroregionų, kad ir Žuvinto–Amalvo ežerų tarpuežeris. Ten dirbo gamtininkai, geologai, pvz., paleobotanikė Meilutė Kabailienė ir kiti tyrinėtojai. Gamtiniai ažvilgiu Žuvinto ežeras puikiai ištyrinėtas, bet ne archeologiškai. Norime šią spragą užpildyti. Yra geros sąlygos, nes šio mikroregiono žiedadulkių analizė, ypač Amalvo ežero, padaryta bene išsamiausiai Lietuvoje. Surinkti 5 tūkst. metų prieš Kristų žiedadulkių tyrimo duomenys, kiekvienas radimvietės sluoksniuokas turi radiokarbono metodu nustatytą tikslią datą. Mes tai padarėme iš naujo, tam darbui pasiūtelkę M. Kabailienės doktorantą Laurą Balakauską, kuris savo disertacijoje mėgins sudaryti visos Lietuvos žiedadulkių duomenų bazę. Jis dirba pagal GIS metodiką ir teigia, kad 5 tūkst. metų iki Kristaus šioje teritorijoje jau turėjo būti užsiimama žemdirbyste. Archeologas Vyngandas Juodagalvis mėgina šį teiginį patikrinti, tikslingai ieško gyvenviečių ir randa patvirtinimą. Peržiūrėdamas senas kolekcijas, dažnai ir privačias, randa patvirtinimą apie kadais buvusias akmens amžiaus gyvenvietes.

2009 m. atlikome detalius dvylikos į projektą įtrauktų mikroregionų archeologinius žvalgomus. Anksčiau dažniausiai tirdavome kapinynus, nežinojome ir daugelio buvusių gyvenviečių, kurias šio projekto eigoje pavyko nustatyti. Lenkijoje tokiu būdu ištyrinėta jau du trečdaliai visos teritorijos, šitaip atskleista 70 proc. naujų paminklų, o pradėta nuo praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio. Mes turime to paties siekti. Matau šio projekto tolesnę perspektyvą, žinoma, jeigu gausime valstybės palaikymą. Būtų keista, jei įsigiję kartografinius pagrindus, brangias kompiuterines programas ir darbo priemones negautume galimybės tęsti pradėtųjų darbų. Per mikroregionus norime detaliai suprasti vieno paminklo, vienos gyvenamosios ląstelės aplinką, iširti ir suvokti pačią struktūrą. Nuo mikroregionų reiktų pereiti prie regionų ar makroregionų ir platesniu užmoju, nebūtinai siejant prie genties teritorijos. Galime sieti su upės baseinu ar kitu dariniu. Išplėtus tyrimus makrolygyje galėtume pamatyti visai kitas struktūras, atsirastų daugiau kito pobūdžio dėsnų. Daug daugiau būtų galima pasakyti apie žmogų, jo gyvenimo sąlygas, ūkį, ryšius, prekybą, visą aplinką. Atsiranda daug tyrimo pjūvių ir naujų galimybių.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas